

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

Diplomska naloga

RAZVOJ POKOJNINSKEGA IN
INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA KMETOV
NA SLOVENSKEM

Breda Žlavs Koštomaj

Koper, 2008

Mentor: izr. prof. dr. Zvone Vodovnik

POVZETEK

Socialna varnost je celovit sistem, ki se uresničuje v okviru socialnih zavarovanj ali socialnega varstva. Pokojninsko in invalidsko zavarovanje je ena od panog socialnega zavarovanja, ki zagotavlja zavarovanim osebam dajatve za primer starosti, invalidnosti ali smrti. Kmetje kot samozaposlene osebe, ki opravljajo samostojno dejavnost in za svoje delo ne prejemajo plače, so lahko ob izpolnjevanju v zakonu določenih pogojev, vključeni v sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja obvezno ali pa prostovoljno. Država določa minimalne zavarovalne osnove in prepusti zavarovancem, da sami izberejo osnovo, od katere se plačujejo prispevki proporcionalno. Izbira le-te pa vpliva na obseg pravic in višino dajatev.

Ključne besede: socialna varnost, socialno zavarovanje, pokojninsko in invalidsko zavarovanje, obvezno zavarovanje, kmetje.

ABSTRACT

Social security is an overall system realised within the framework of social insurances or social welfare. Pension and disability insurance is one of the areas of social insurance which ensures the insured persons benefits in cases of an old age, physical disability or death. Farmers treated as self-employed persons performing their independent activities and do not receive pay for it, can be included into the pension and disability insurance system under the law itself, whether compulsory or voluntary, provided they comply with the statutory provisions. The state determines minimal insurance bases and allows the insured to choose themselves the base from which the contributions are paid proportionally. This choice influences the range of rights and the amount of benefits.

Key words: social security, social insurance, pension and disability insurance, compulsory insurance, farmers.

UDK: 368.914-058.244(043.2)

VSEBINA

1	Uvod.....	1
2	Sistem socialne varnosti.....	3
2.1	Delo	3
2.2	Socialna varnost.....	4
2.3	Socialno zavarovanje.....	9
3	Pokojninsko in invalidsko zavarovanje.....	11
3.1	Pregled zgodovinskega razvoja zavarovanja	12
3.1.1	Razvoj zavarovanja v svetu	12
3.1.2	Razvoj zavarovanja pri nas	13
3.2	Starostno zavarovanje kmetov v obdobju od 1. 1. 1972 do 1. 7. 1983 oz. 1. 1. 1984	15
3.2.1	Prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov kooperantov.....	15
3.2.2	Starostno zavarovanje kmetov	16
3.2.3	Preživninsko varstvo kmetov	18
3.3	Pravice po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, do katerih so bili opravičeni kmetje od 1. 7. 1983 do 31. 3. 1992.....	18
3.3.1	Združeni kmetje	19
3.3.2	Drugi – individualni kmetje.....	21
3.3.3	Prehodna ureditev za zavarovance starostnega zavarovanja kmetov	22
3.3.4	Možnost dokupa časa opravljanja kmetijske dejavnosti.....	22
3.3.5	Vštetje časa, prebitega v starostnem zavarovanju kmetov, v pokojninsko dobo.....	23
3.3.6	Vštetje časa opravljanja kmetijske dejavnosti v pokojninsko dobo prevzemnikom kmečkega gospodarstva	23
3.3.7	Zagotavljanje sredstev.....	24
3.4	Pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obdobju od 1. 4. 1992 do 31. 12. 1999	24
3.4.1	Novosti, ki jih zakon prinaša	25
3.4.2	Prehodne določbe.....	28
3.4.3	Nastala problematika	30
3.5	Perspektive razvoja pokojninskega in invalidskega zavarovanja.....	32
4	Pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obdobju od 1. 1. 2000 dalje.....	35
4.1	Temeljna načela obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja	38
4.2	Obvezno zavarovanje kmetov in članov njihovih gospodarstev	40
4.2.1	Pogoji za obvezno zavarovanje kmetov.....	41
4.2.2	Kmečko gospodarstvo.....	42

4.2.3	Opravljanje drugih kmetijstvu sorodnih dejavnosti	43
4.2.4	Odredba o določitvi najnižjega katastrskega dohodka oziroma drugega dohodka na kmetiji, ki je podlaga za vključitev v obvezno zavarovanje.....	43
4.2.5	Edini ali glavni poklic.....	44
4.2.6	Zavarovanje do polnega delovnega časa.....	44
4.2.7	Nastanek in trajanje zavarovalnega razmerja.....	45
4.2.8	Podlaga za obvezno zavarovanje v primeru več pravnih razmerij.....	45
4.2.9	Posebni primeri zavarovanja.....	46
4.2.10	Izvezem iz obveznega zavarovanja.....	47
4.3	Prostovoljna vključitev v obvezno zavarovanje	49
4.3.1	Zavarovanje za celoten obseg pravic	50
4.3.2	Zavarovanje za ožji obseg pravic.....	50
4.3.3	Vpliv zavarovanja za ožji obsega pravic	53
4.3.4	Določitev in obračun prispevkov	53
4.3.5	Zmanjšanje ali odpis prispevkov	54
5	Empirični del – proučitev praktičnega primera.....	57
6	Zaključek	61
	Literatura.....	63
	Pravni viri.....	64
	Drugi viri	65

SLIKE

Slika 2.1	Financiranje socialne zaščite po posameznih programih v Sloveniji leta 2005	9
Slika 4.1	Struktura zavarovancev po vrstah zavarovanja	36

TABELE

Tabela 3.1	Število kmečkih zavarovancev v obdobju od 2000 do 2006	29
Tabela 3.2	Povprečno število prejemnikov kmečkih pokojnin (SZK) v obdobju od 1990 do 2006	30
Tabela 4.1	Struktura pokojnin po vrstah pokojnin – 2006	37
Tabela 4.2	Razmerje med zavarovanci in upokojenci v obdobju od 1984 do 2006....	38
Tabela 4.3	Prispevki zavarovancev 16. člena ZPIZ-1	42
Tabela 4.4	Pregled zavarovalnih osnov za zavarovance, ki so prostovoljno vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje.....	51
Tabela 4.5	Prispevki zavezancev, ki so prostovoljno vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje – oktober 2007	54

KRAJŠAVE

BDP	bruto domači proizvod
EU	Evropska unija
ZPIZ	Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju
ZP	zajamčena plača
MP	minimalna plača
PP	povprečna plača

1 UVOD

Pokojninski sistemi po skoraj vsem svetu imajo prav tako kakor naš vse večje težave pri zbiranju sredstev ter zagotavljanju pravic, in to ne glede na politično ali gospodarsko ureditev, kar terja reforme. Razlogi za reforme so povsod enaki in so pogojeni z dejstvom, da demografska gibanja povzročajo hitro staranje prebivalstva, zaradi ekonomskih težav pa se število zaposlenih zmanjšuje oz. ne povečuje dovolj, da bi zmoglo breme vse dražjega socialnega zavarovanja. Večina evropskih držav vključno s Slovenijo se srečuje s težavami, ki jih povzroča dejstvo, da zagotavljajo sedanjim upokojencem relativno visoko stopnjo varnosti, njeno zmanjševanje pa, če ni poprej dosežen ustrezen politični in socialni sporazum, povzroča nezadovoljstvo in nepopularnost, kar zahteva postopne ukrepe in časovno izvedbo reform s postopnimi učinki. Zaradi zelo različnih sistemov pokojninskih zavarovanj v Evropski uniji je predvidena njihova homogenizacija. V delovnih telesih EU pa se zavedajo, da bo to eden najtrših orehov, s katerimi se bo v prihodnje srečevala ta skupnost. Prav zaradi tega so priporočila EU Sloveniji takšna, da je potrebna čimprejšnja reforma pokojninskega sistema, da bi s tem preprečili njegov zlom v bližnji prihodnosti, saj so se pri nas skozi obdobja pravice zelo širile oz. celo uvajale nove.

Prav zaradi aktualnosti in občutljivosti omenjene problematike sem se odločila, da bo moje diplomsko delo posvečeno pokojninskemu sistemu v naši državi. Zaradi preobsežnosti področja sem izbrala pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov, ki so ena od kategorij zavarovancev, ki so v Sloveniji za razliko od nekaterih drugih evropskih držav vključeni v enoten sistem socialnega zavarovanja. Vendar pa zanje veljajo določene posebnosti, ki sem jih prikazala in analizirala v diplomskem delu. Ker so še danes nekatere pravice oz. ugodnosti kmetov vezane na zakonodajo, ki je veljala v obdobju uvajanja pokojninskega zavarovanja kmetov, tj. v začetku leta 1972 (priznanje do 12 let pokojninske dobe zavarovancem starostnega zavarovanja kmetov in prevzemnikom kmečkega gospodarstva brez plačila prispevkov), sem se odločila, da proučim predpise s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki se nanašajo na kmete - njihov status in pravice v primerjavi z drugimi zavarovanci, vse od začetkov in do danes.

2 SISTEM SOCIALNE VARNOSTI

2.1 Delo

Delo je človeška dejavnost, s katero si človek zagotavlja ekonomske razmere za življenje. Človek lahko opravlja delo kot posameznik, neodvisno od drugih, lahko pa se vključi v organiziran delovni proces v različnih vrstah organizacij.

Tako se delo lahko opravlja v različnih vrstah organizacij, ki delujejo na področju gospodarstva, kot so zlasti gospodarske družbe, banke, zavarovalnice, zadruga in druge. Delo se lahko opravlja tudi na področju negospodarstva, na področju izvajanja negospodarskih dejavnosti. Na tem področju delujejo različne vrste zavodov, ki delno ali v celoti opravljajo javne službe. Njihova dejavnost ni usmerjena k pridobivanju dobička, ampak s svojo dejavnostjo zagotavljajo storitve državi in državljanom. Na tem področju je prav tako pomembno delo v državnih organih, ker zaposleni s svojo dejavnostjo omogočajo izvajanje funkcij države in organov, v katerih so zaposleni.

Poznamo tudi samostojno delo, ki ga opravljajo osebe, ki po predpisih lahko samostojno opravljajo določeno pridobitno dejavnost, torej zunaj določene organizacijske oblike. To so t. i. »samozaposlene osebe«, ki kot fizične osebe opravljajo delo za lasten račun in za delo ne prejema plače. V to kategorijo spadajo med drugim tudi kmetje (Vodovnik 2004).

Delo je dobrina, na kateri sloni sodobna družba in je ustavno zavarovana. Ustava Republike Slovenije že v 2. členu z določbo, da je Slovenija pravna in socialna država, opozarja na posebno nalogo države po takšnem urejanju družbenih razmerij, ki omogoča posameznikom, da s svojim delom pridobivajo sredstva, potrebna zase in za svojo družino. Država je torej po ustavi dolžna ustvarjati možnosti za »skladen civilizacijski in kulturni razvoj« Slovenije (prvi odstavek 5. člena Ustave). Za zagotovitev le-tega je država Slovenija ratificirala številne konvencije Mednarodne organizacije dela in akte Sveta Evrope. V preteklosti je bila med ustavnimi pravicami posebej omenjena pravica do dela, ki pa je v prehodu na tržno gospodarstvo ni mogoče več v celoti zagotavljati. V procesu globalizacije je pozornost sodobnih držav zato usmerjena k zagotavljanju izobraževanja in vseživljenjskega izpopolnjevanja znanja in usposabljanja zaposlenih, da bi državljanom zagotavljale možnosti za preživetje na trgu dela. Dejstvo je, da je za področje delovnega prava izjemno pomembno vprašanje varstva zaposlitve delavcev, ki je zlasti v obdobjih upadanja gospodarske dejavnosti, pod močnim pritiskom. Delodajalci se na takšno stanje v gospodarstvu morajo odzvati, sicer se kot nekonkurenčni iz trga umaknejo. Izjemno pogost način sledenja gospodarskih gibanj je vsekakor zmanjšanje števila zaposlenih, kot eden izmed načinov zmanjšanja stroškov poslovanja podjetja, pri čemer so vezani na nacionalno zakonodajo. Stopnja

fleksibilnosti trga dela se navadno meri z vplivom različnega nivoja varstva zaposlitve oz. delovne zakonodaje na trg dela. Prav na področju trga dela je močno vidno nasprotje med *ekonomskim* pristopom, ki stremi za čim večjo ekonomsko fleksibilnostjo, in *socialnim* pristopom, katerega bit je v zagotovitvi določene stopnje varstva zaposlitve delavcev. Dejstvo je, da čista ekonomska logika nima primerne in zadostne občutka za delavca, zato bi sledenje zgolj tej pomenilo znižanje nivoja pravic delavcev doseženega v dolgem zgodovinskem razvoju delavskih gibanj in nazadnje delovnega prava kot takega. Na drugi strani pa bi popolno zanemarjanje ekonomske dogme povzročilo popoln ekonomski razkroj, ki bi se pokazal v nekonkurenčnem gospodarstvu oz. v propadanju podjetij. Zato je nujno, da se v posamezni državi najde kompromis med obema pogledoma, kompromis, ki ustreza tako stopnji gospodarskega razvoja, kot tudi stopnji varstva delavcev. Uspešna država pri poudarjanju socialne komponente svojih aktivnosti ne omejuje le na reguliranje omejevanja odpuščanja delavcev, temveč vpliva na delovno zakonodajo kot celoto (vzpostavlja in zagotavlja dejavnosti zaposlovanja, posredovanje ali vzpodbujanje socialnega dialoga med delodajalci in socialnimi partnerji). Ustava RS v 66. členu določa, da je država dolžna ustvarjati možnosti za zaposlovanje in za delo ter zagotavljati zakonsko varstvo teh dobrin. Ustava podjetnikom daje pravico proste podjetniške pobude (74. člen), vendar gospodarske dejavnosti ne smejo izvajati v nasprotju z javno koristjo, pri čemer posebej določa, da se pridobivanje in uživanje lastnine omogoči le tako, da je pri tem zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija. Delavcem pa ustava daje pravico do sodelovanja pri odločanju, do sindikalne svobode in pravico do stavke.

Delo je ustavno zavarovano tudi z določbo o pravici enakosti državljanov pred zakonom, kar na področju dela pomeni, da mora delodajalec, ki na temelju predpisov v organizaciji uresničuje svojo direktivno, disciplinsko in normativno oblast, upoštevati zahtevo po enakem obravnavanju zaposlenih. Ker delavec na delovnem mestu uresničuje svoje človekove pravice in svoboščine, je z vidika varstva teh dobrin pomembna ustavna norma o varstvu človekove osebnosti in dostojanstva, ter varnosti pri delu, o pravici do sodnega varstva ter do varstva pravic zasebnosti ter osebnostnih pravic. S tega vidika sta pomembni pravica do varovanja osebnih podatkov in pravica do svobode izražanja.

Ustava zagotavlja državljanom tudi svobodo dela, to je pravica vsakogar, da mu je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto in prepoveduje prisilno delo oz. prisilno usmerjane v zaposlitev.

2.2 Socialna varnost

Socialna varnost je celovit sistem, ki naj bi zavaroval prebivalstvo pred izgubo dohodka zaradi bolezni, brezposelnosti, starosti, smrti, zagotovil ustrezno zdravstveno

varstvo, prispeval družinam k vzgoji otrok, postavil temelje zagotovljenemu minimumu eksistence ter predvidel ukrepe in način pokritja različnih socialnih primerov. Definicija socialne varnosti v najširšem smislu obsega pokritje vseh socialnih primerov, vključno s primeri socialne ogroženosti ali pomanjkanja, ne glede na to, ali se sistem uresničuje v okviru socialnih zavarovanj ali socialnega varstva. Takšna definicija socialne varnosti je v bistvu podlaga za opredelitev, da je posamezna država socialna država (Kalčič 1996).

Temeljni sistemi socialne varnosti, ki se uporabljajo v evropskih državah, so sistem socialnega zavarovanja za vse zaposlene in samozaposlene ter njihove družinske člane, sistem socialnih pomoči za osebe in družine v ekonomski in socialni stiski in nacionalni sistem socialne varnosti za vse prebivalce ali določene kategorije prebivalcev (Bubnov-Škoberne 1999a).

V slovenskem sistemu socialne varnosti so uveljavljeni vsi trije sistemi. Temeljni so sistemi socialnih zavarovanj: pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje in zavarovanje za brezposelnost. Sistemi zavarovanj pa so dopolnjeni s sistemom socialnih pomoči, določene skupine prebivalstva pa so upravičene do univerzalnih dajatev (Bubnov-Škoberne 1999b, 7).

Slovenska Ustava predpisuje temelje za pravno ureditev sistema socialne varnosti v določbi o socialni državi, ki je eno od temeljnih načel naše ustave, določbi o pravici do socialne varnosti, pravici do zdravstvenega varstva in določbah, ki se nanašajo na pravico do posebnega varstva za določene kategorije prebivalcev. Način uresničevanja ustavnih socialnih človekovih pravic mora biti določen z zakonom.

Dohodkovni položaj zaposlenih oseb in drugih oseb je ob nastanku socialnega primera odvisen od sistema socialne varnosti, v katerega je vključen, in od obsega pravic, ki jih ima v sistemu. Od vrste sistema so odvisni krog zavarovanih oseb, pogoji za nastanek pravic in višina denarnih dajatev. Sistemi socialne varnosti se med seboj razlikujejo po več kriterijih:

- po pravnem temelju (zakon, kolektivna pogodba, akt delodajalca),
- financiranju (prispevno, neprispevno),
- izvajalcih (javne institucije, zasebne institucije),
- naravi pravic (zakonsko vezane pravice, diskrecijske pravice),
- upravičencih (zaposleni, samozaposleni, kmetje ali socialno ogroženi prebivalci ali vsi prebivalci),
- vrsti pravic (pravice do denarnih, storitvenih in stvarnih dajatev),
- pogoji za nastanek in ohranitev pravic,
- pogojih za pridobitev, uživanje in izgubo dajatev,
- obsegu dajatev.

Sistemi socialne varnosti so del splošnega sistema socialne zaščite v državi, ki obsega poleg sistema socialne varnosti še sistem socialnih ugodnosti. Slednji obsegajo zlasti programe socialnih vzpodbud in socialnih služb.

Zaradi lažje razlage pravnih norm in lažjega iskanja ustreznih normativnih temeljev ob dopolnjevanju pravne ureditve socialne varnosti, je tudi tu, ob upoštevanju spoznanj znanosti, doktrina oblikovala naslednja pravna *načela socialne varnosti*:

Načelo enotnosti socialne varnosti

Je osnova za razvijanje enovitega sistema skrbi za socialni položaj posameznika in ima svoj temelj v Ustavi RS. Podsystemi socialne varnosti morajo biti med seboj usklajeni in organizacijsko povezani, kar zagotavlja največjo mogočo učinkovitost sistema. Ustava državi nalaga dolžnost organiziranja elementov sistema socialne varnosti, tako da se ob tem uveljavi ustavno načelo socialne države.

Načelo vzajemnosti in solidarnosti

Ti načeli imata temelj v 2. členu Ustave RS, torej opredelitvi, da je Slovenija socialna država.

Načelo *vzajemnosti* pomeni, da posameznik plačuje prispevke za socialno varnost sorazmerno glede na njegove dohodeke, uživanje pravic pa ni v celoti odvisno od plačanih prispevkov posameznika, temveč od njegovih dejanskih potreb, ki se določajo po kriterijih, ki jih določajo predpisi. V nekaterih podsystemih socialne varnosti, kot je pokojninsko zavarovanje oz. na primer pravica do pokojnine, je bolj poudarjena odvisnost posameznikove pravice od njegovih finančnih prispevkov (zavarovalno načelo), v drugih, na primer pravica do denarne pomoči v primeru zavarovanja za primer brezposelnosti, pa manj (socialno načelo).

Načelo *solidarnosti* pomeni, da je vsakomur, ne glede na plačilo prispevkov, priznana pravica, da se mu iz javnih sredstev zagotavljajo najnujnejše življenjske dobrine.

Načelo univerzalnosti

Sistem socialne varnosti je zasnovan tako, da v okviru svojih podsystemov poskuša zajeti čim več oseb, ki jih doletijo socialni primeri. Načelo univerzalnosti se pri pravnem urejanju socialnih pravic kaže v tem, da se socialne pravice postopoma širijo. Širi se krog upravičencev do dajatev in storitev, širi pa se tudi krog teh dajatev in storitev.

Načelo demokratičnosti in privatizacije

Pri obveznih socialnih zavarovanjih in socialnem varstvu prevladuje avtoritarno urejanje socialnih razmerij s kogentnimi oz. prisilnimi predpisi. Kljub temu pa se tako v svetu kot pri nas kažejo elementi demokratičnosti, saj udeleženci socialnih razmerij lahko aktivno odločajo pri upravljanju posameznih področij socialne varnosti. Sodobna država svoje lastniške in upravljalvske pristojnosti postopoma prenaša na udeležence socialnih razmerij.

Načelo zakonitosti

Bistvo tega načela je, da so ključni elementi pravnih razmerij urejeni s konkretnimi obveznimi pravnimi normami, katerih uporabe udeleženci ne smejo izključiti. Razmerja na področju socialne varnosti so sorazmerno v velikem obsegu urejena s konkretnimi obveznimi zakonskimi pravili. Avtonomija udeležencev je omejena, zato je zakonitost v teh razmerjih eno izmed temeljnih načel. V okviru elementov, ki jih urejajo obvezne zakonske norme, tako da jih udeleženci razmerij ne morejo spreminjati, je pomembno pravilo o obveznem zavarovanju določenega kroga oseb v okviru socialnih zavarovanj. Sistem socialne varnosti urejajo mednarodno pravni viri in interni viri heteronomnega in avtonomnega prava.

Načelo nezastarljivosti, neodtujljivosti in spoštovanja pridobljenih pravic

Socialne pravice so osebne pravice, ki ne zastarajo in niso v pravnem prometu. Tako na primer pravice do starostne pokojnine ne more uživati nihče drug kot zavarovanec, ki izpolnjuje predpisane pogoje za uživanje te pravice. Zavarovanec te pravice ne more odtujiti, niti se ji ne more veljavno odpovedati ali je odtujiti s pravnim poslom.

Spoštovanje pridobljenih pravic je načelo, ki zavezuje subjekte, ki odločajo o konkretni pravici posameznika in pravodajalce, ki določajo pravne temelje, da ne morejo zmanjšati pravic posameznim upravičencem. V upravnem postopku se o socialni pravici odloči s pravnomočno odločbo, ki zavezuje tudi organ, ki jo je izdal. Po 155. členu Ustave RS zakoni, drugi predpisi in splošni akti, kot tudi predpisi o socialni varnosti, ne morejo imeti učinka za nazaj. Prav tako pravodajalci lahko le omejeno krčijo v pravnem redu uveljavljene socialne pravice. Ustava pravodajalce usmerja k širitvi in ne k oženju socialnih pravic. Tu gre za ustavna določila o pravni državi, ki zahtevajo, da je položaj oseb v pravno urejenih razmerjih pravno določen oziroma določljiv. S tega vidika so omejene zlasti možnosti pravnega spreminjanja socialnih zavarovanj, ki osebam, ki enako prispevajo v sklade socialnih zavarovanj, s poznejšo

spremembo pogojev za uveljavljanje socialnih pravic, ožijo pravice v primerjavi z osebami, ki so te pravice uveljavile pred spremembami predpisov.

Načelo varstva pravic

O socialnih pravicah odločajo pristojni organi javnih zavodov v splošnem upravnem postopku oz. po posebnih pravilih postopka, če predpisi tako določajo. Po določenih 25. člena Ustave RS je vsakomur zagotovljena pravica do pritožbe ali pravnega sredstva zoper odločbe nosilcev javnih pooblastil, s katerimi odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih in pravnih interesih. Ustava določa, da sta osebam zagotovljeni sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve. Zoper odločitev organa prve stopnje je dovoljena pritožba, o kateri odloča organ druge stopnje, katerega odločba je dokončna in izvršljiva, kljub temu pa ima stranka še pravico do sodnega varstva pred delovnim in socialnim sodiščem prve oz. druge stopnje. V zakonsko določenih primerih pa o teh sporih odloča Vrhovno sodišče Republike Slovenije. Ker so socialne pravice človekove pravice, je mogoče ob morebitnem kršenju le teh vložiti ustavno pritožbo pred ustavnim sodiščem in tudi pred Evropskim sodiščem za človekove pravice v Strasbourgu (Vodovnik 2004).

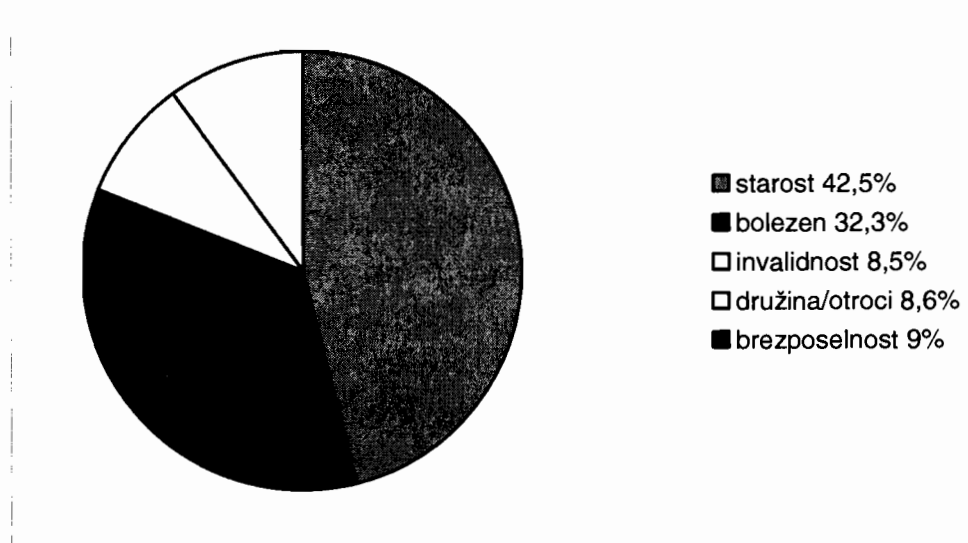
Po podatkih Statističnega urada (SURSTAT 2007) je bilo v Sloveniji leta 2005 za programe socialne zaščite namenjenih 1.586.045 milijonov SIT. Glede na leto 2004 je bilo leta 2005 namenjenih za socialno zaščito za 3,9 % več sredstev, glede na leto 1996 pa za 138 % več. Realno so se celotni izdatki za socialno zaščito v Sloveniji za leto 2005 v primerjavi z letom 2004 povečali za 1,4 %, v primerjavi z letom 1996 pa 34,7 %.

Programi socialne zaščite v Sloveniji se večinoma financirajo iz socialnih prispevkov (okrog 70 %). Prispevki delodajalcev so v letu 2005 predstavljali 27,7 %, prispevki zavarovanih oseb pa 40,4 % vseh finančnih virov za socialno zaščito. Prispevki države in drugi prejemki so predstavljali preostali del financiranja programov socialne zaščite (dobrih 30 %).

V letu 2005 smo za socialno zaščito namenili 23,6 % BDP, to je za 0,6 % manj kot v predhodnem letu (SURSTAT 2007). Največ denarja smo v letu 2005 namenili naslednjim področjem socialne zaščite (tveganjem): *starost* – predvsem starostnim in družinskim pokojninam (42,5 %), *boleznim in zdravstvenem varstvu* – tj. prejemkom, povezanim s telesno ali duševno obolelostjo in zdravstvenem varstvu (32,3 %); *družini in otrokom* – tj. za prejemke povezane z nosečnostjo, rojstvom otroka, posvojitvijo, vzgojo otrok in vzdrževanjem drugih družinskih članov (8,6 %); ter *invalidnosti* – invalidskim pokojninam, namenjenim osebam pod določeno starostjo, in *blagu in storitvam, namenjenim invalidnim osebam* (8,5 %). Omenjeno nazorneje prikažimo z naslednjim grafikonom.

Slika 2.1 Financiranje socialne zaščite po posameznih programih v Sloveniji leta 2005

Vir: Statistični urad RS 2007.

2.3 Socialno zavarovanje

Značilnosti sistemov socialnih zavarovanj so določene v Priporočilu MOD št. 67 o varnosti dohodka iz leta 1944. V priporočilu je zapisano, da naj bodo obvezna socialna zavarovanja določena z zakonom, ki naj določi pogoje za nastanek pravic, finančno pa naj temelji na plačevanju prispevkov.

Socialno zavarovanje kot sistem zagotavlja materialno in socialno varnost zaposlenih delavcev in njihovih družinskih članov in je neločljiv segment socialne varnosti. Obsega dajatve iz naslova osebnih (bolezen, materinstvo, invalidnost, starost, smrt) in ekonomskih zavarovalnih rizikov (brezposelnost). To so storitve in dajatve iz zdravstvenega zavarovanja (denarna nadomestila in drugi denarni prejemki zaradičasne zadržanosti z dela), iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja (pokojnine in drugi prejemki za primer starosti, invalidnosti ali smrti) ter iz zavarovanja za primer brezposelnosti (denarno nadomestilo, denarna pomoč).

Panoge socialnega zavarovanja so zdravstveno zavarovanje, pokojninsko in invalidsko zavarovanje in zavarovanje za primer brezposelnosti.

Socialna zavarovanja so praviloma urejena z zakonom, z njimi pa so določeni: krog obvezno zavarovanih oseb, obveznost plačevanja prispevkov in način financiranja, izvajalec oziroma nosilec sistema, nastanek in prenehanje pravic, vrsta, višina in trajanje dajatev ter postopek uveljavljanja pravic. Zavarovanje nastane ex lege. Zavarovalno razmerje nastane z dnem začetka opravljanja dela na temelju pogodbe o zaposlitvi ali na

temelju druge organizirane dejavnosti. Dajatveno razmerje nastane ipso iure na temelju nastanka socialnega primera in pod pogoji določenimi z zakonom (Bubnov-Škoberne 1999b, 8).

V socialnih zavarovanjih so običajno obvezno zavarovani: zaposleni (delavci, uslužbenci, uradniki), samozaposleni (samostojni podjetniki, osebe, ki opravljajo samostojno poklicno, kulturno, umetniško ali drugo dejavnost kot edini ali glavni poklic), kmetje, druge aktivne osebe. Praviloma so na temelju obveznega zavarovanja zavarovancev obvezno zavarovani njihovi ožji ali tudi širši družinski člani.

Sistemi socialnih zavarovanj se praviloma financirajo iz prispevkov. Zavezanci za plačevanje prispevka so zavarovanci (zaposleni, samozaposleni, kmetje in druge osebe, ki so obvezno zavarovane) in delodajalci. Zaposleni in delodajalci lahko plačujejo enak del prispevka ali pa različne deleže. Samozaposlene osebe plačujejo praviloma celoten prispevek same. Osnova za plačevanje prispevkov je za zaposlene praviloma bruto plača, odmera prispevka pa je določena v določenem odstotku od osnove. Odstotke odmere določa praviloma država. Za samozaposlene osebe je osnova za plačevanje prispevkov lahko določena na različne načine. Država lahko določi samo minimalne osnove in prepusti zavarovancem, da sami izbirajo osnovo ali pa določi sistem določanja osnove glede na dohodke, ki jih ustvarja samozaposlena oseba. V socialnih zavarovanjih se za zaposlene prispevki plačujejo proporcionalno v višini plače, torej se upošteva ekonomska moč posameznika. Drugače pa velja za nekatere dajatve v naravi (zdravstvene storitve), saj jih lahko uveljavljajo vse zavarovane osebe v enakem obsegu, ne glede na višino plačanih prispevkov (Bubnov-Škoberne 1999b, 9).

Pravice in dajatve iz socialnega zavarovanja nastanejo, mirujejo in prenehajo pogoji določenimi z zakonom.

3 POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE

Med sistemi socialne varnosti se povečuje pomen sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja, saj se v Sloveniji povečuje delež starejših prebivalcev, poleg tega pa je za dajatve in storitve tem osebam porabljen največji delež sredstev socialne varnosti.

Z Zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1, Ur. l. RS, št. 106/99, 72/2000, 124/2000, 109/2001, 108/2002, 135/2003, 72/2005, 69/2006) so poleg obveznega osnovnega zavarovanja za pridobitev pokojnine in nekaterih drugih prejemkov in upravičenj urejena obvezna zavarovanja povezana z osnovnim zavarovanjem, ker so namenjena samo osebam, ki so obvezno zavarovane v osnovnem sistemu. Sistem državnih pokojnin ni povezan s sistemom osnovnega zavarovanja, ker je namenjen osebam, ki niso bile zavarovane v obveznem osnovnem zavarovanju ali pa niso izpolnile pogojev za pridobitev pokojnine iz tega zavarovanja.

Obvezno osnovno zavarovanje mora imeti po Ustavi naravo socialnega zavarovanja. Socialno zavarovanje je javno zavarovanje za socialne primere in med njimi tudi za starost. Za denarne dajatve v klasičnih socialnih zavarovanjih v evropskih kontinentalnih državah je značilno, da so po tehniki podobna osebnim zasebnim zavarovanjem. Obvezno zavarovane zaposlene in druge aktivne osebe plačujejo prispevke in so ob nastanku socialnega primera (doživetju določene starosti) upravičene do pokojnine ali drugega denarnega prejemka, ki je odmerjen sorazmerno višini vplačanih prispevkov oziroma preteklih plač.

Sistem javnega pokojninskega zavarovanja se od zasebnih osebnih zavarovanj civilnega prava razlikuje zlasti po tem, da je obvezen in da sta nastanek in vsebina pravic urejena z zakonom in ne s pogodbo. Ker pravice ne temeljijo na pogodbi, je pravna varnost manjša, saj je obseg pravic odvisen od politične volje zakonodajalca, ki lahko spreminja zakon in obseg pravic. Po ustavno sodni praksi evropskih držav in praksi evropskih nadnacionalnih sodišč, se varuje položaj posameznika in je svoboda zakonodajalca pri spreminjanju sistema omejena z uveljavljenimi pravnimi pravili, zlasti s pravilom prepovedi povratne veljavnosti predpisov in sorazmernosti posegov. Prednost javnih sistemov je v tem, da so stabilni sistemi, saj država nadzira delovanje sistema in institucij, ki ga izvajajo.

Po novem Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju so v obvezno zavarovanje vključene tako rekoč vse osebe, ki na območju Slovenije pridobivajo redne dogodke iz katerekoli dovoljene dejavnosti. Pokojninsko in invalidsko zavarovanje je enotno za vse zavarovance. Poleg delavcev v odvisnem delovnem razmerju so v obvezno zavarovanje vključeni tudi samostojni podjetniki posamezniki, samozaposleni,

kmetje, poslovodne osebe, funkcionarji, prostovoljno pa se lahko v zavarovanje vključijo tudi drugi državljani.

Novi zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju se oddaljuje od klasičnega socialnega zavarovanja, ker v sistem uvaja različne osebne okoliščine in individualna stanja, ki vplivajo na pogoje za pridobitev in odmero pokojnine. Tudi sistem odmere pokojnine je določen tako, da se bo v okviru osnovnega zavarovanja zmanjševal razpon med najnižjimi in najvišjimi pokojninami. Predvideva se lahko, da bodo učinki veljavnega sistema dejansko taki, da bodo pokojnine v večji meri kot doslej izenačene v višini in da čedalje več pokojnin iz javnega sistema ne bo sorazmernih plačam iz preteklosti.

3.1 Pregled zgodovinskega razvoja zavarovanja

3.1.1 Razvoj zavarovanja v svetu

Sprva so za obolele posameznike poskrbeli znotraj družine ali znotraj vaše skupnosti. Šlo je za solidarnost med rodovi – dokler si majhen otrok, skrbijo starši zate, ko pa odrasteš, skrbiš za obolele in onemogle starše. Tako imenovan *neformalen sistem* pa lahko deluje le ob predpostavki, da sta izpolnjena dva temeljna pogoja, in sicer, da je skupina starejših in onemoglih majhna (neaktivno prebivalstvo) in da je skupina mlajših velika oz. se ne sme zmanjševati (aktivno prebivalstvo).

Industrijska revolucija je povzročila motnje v neformalnem sistemu predvsem s preseljevanjem mladih družin v mesta. Predvsem to je bil razlog, da sistem ni mogel več delovati. V času industrializacije je v Evropi vladalo načelo ekonomskega liberalizma, kar pomeni, da se država ni vmešavala v ekonomska in socialna razmerja. Delavci so se zaradi nastalega nezadovoljstva povezovali v sindikate in pojavljali so se prvi nemiri, tako da so se do tedaj nezainteresirane države začele vse bolj zanimati za probleme delavstva in so pričele z zakonskimi ukrepi uvajati vsaj minimalne norme njihovega varstva. Tako so se najprej pojavila posamezna zavarovanja za primer bolezni in proti nesrečam ter razne socialne in vzajemne podpore in pomoči.

Že omenjeni povečan interes države za socialno zavarovanje je tesno povezan z nemškim kanclerjem Bismarckom, ki je z namenom, da zagotovi notranji mir v Nemčiji, uvedel prvo moderno splošno obvezno zavarovanje. Leta 1911 je bil uveden *enoten kodeks socialnega zavarovanja*, ki je v tem času predstavljal daleč najpopolnejši predpis s tega področja. Ta zakon je združeno urejal zavarovanje za primere bolezni, nesreč, invalidnosti, starosti in smrti ter ga lahko štejemo za temelj kasnejših zakonov s področja socialnega zavarovanja.

Leta 1908 je bil tudi v Angliji uveljavljen zakon o državnih podporah za starost in leta 1911 zakon o zavarovanju za bolezni, invalidnost in nezaposlenost. V Franciji so bili prvi zakoni o socialnem zavarovanju sprejeti leta 1928.

Leta 1919 je bila ustanovljena Mednarodna organizacija dela, ki po načelu humanosti še danes skrbi za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev delavcev kot tudi za ohranjanje splošnega miru, ki temelji na socialni pravičnosti. Ta organizacija je bila vsa leta izredno dejavna. V času od ustanovitve do danes je sprejela vrsto konvencij in priporočil za njihovo izvajanje. Od teh je gotovo najbolj znana konvencija št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti iz leta 1952. Mednarodna organizacija dela je kasneje sprejela še druge konvencije in priporočila s področja socialne varnosti, vse te pa so pomembno vplivale na oblikovanje socialne zakonodaje ter pokojninskega in invalidskega zavarovanja tudi pri nas.

3.1.2 Razvoj zavarovanja pri nas

Na našem območju so se, tako kot drugod po Evropi, prvi zametki socialnega zavarovanja pričeli pojavljati sredi 19. stoletja v obliki različnih vzajemnih socialnih podpor in pomoči, ki so se uresničevale preko raznih društev.

Leta 1852 je obrtni red uvedel obvezno zavarovanje lastnikov delavnic, ki so zaposlovale preko dvajset delavcev, da oblikujejo podporne blagajne za svoje delavce. To bi lahko označili kot začetek socialnega zavarovanja pri nas. Od tu dalje so se v okviru bivše Avstro-Ogrske monarhije oblike socialnih pomoči razvijale relativno hitro.

Potem ko se je nemška socialna zakonodaja izkazala za uspešno, je njene temeljne principe počasi prevzemala tudi Avstrija, njeni predpisi pa so veljali tudi na območju današnje Slovenije. Avstrijski predpisi so se uporabljali pri nas tudi po prvi svetovni vojni in po ustanovitvi države Srbov, Hrvatov in Slovencev, vse do leta 1922.

Po ustanovitvi kraljevine SHS, konec 1918, so se pričela prizadevanja za vzpostavitev enotnega socialnega zavarovanja, katerih rezultat je bil sprejem Zakona o socialnem zavarovanju delavcev iz leta 1922.¹

Leta 1929 oblikovana Kraljevina Jugoslavija, je kazala dokajšnjo nezainteresiranost za socialno zavarovanje, predvsem za njegov pokojninski in invalidski del. Obvezno

---

¹ Ta zakon je določal zavarovanje za vse rizike, ki jim je bil delavec med svojim delovnim obdobjem izpostavljen. Tako je določal zavarovanje za bolezen, zoper nezgode, zavarovanje za onemoglost, starost in smrt ter zoper brezposelnost. Zakon je bil za tiste čase izredno napreden, vendar se ni pričel takoj izvajati v celoti. Sprva se je uveljavilo zavarovanje za primer bolezni, druge vrste zavarovanj pa kasneje. Določbe o pokojninskem in invalidskem zavarovanju bi se morale uresničevati od leta 1925, začele pa so se uporabljati šele leta 1937 in še to v zelo ozkih okvirih.

pokojninsko in invalidsko zavarovanje za vse delavce je bilo torej uvedeno šele s 1. 9. 1937, ko so pričeli delavci plačevati tudi prve prispevke.

Sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja se je v Sloveniji razvijal postopoma. Po drugi svetovni vojni so se še nekaj časa uporabljali predpisi, ki so veljali v predvojni Jugoslaviji. Leta 1945 je bilo uvedeno obvezno socialno zavarovanje vseh zaposlenih, leta 1950 je bila dana možnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja osebam, ki opravljajo samostojno dejavnost. To jim je omogočil zakon o socialnem zavarovanju delavcev in uslužbencev in njihovih družin.

Vključevanje oseb, ki opravljajo samostojno dejavnost v pokojninsko in invalidsko zavarovanje, je potekalo postopoma in na različne načine (Kuhelj 1987, 9). Tako je bilo s temeljnim zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju z dne 1. 1. 1965 uvedeno obvezno pokojninsko zavarovanje samostojnih obrtnikov ali samostojnih gostincev, prav tako pa je tisti dan začel veljati Temeljni zakon o invalidskem zavarovanju, s čimer je bilo za te osebe vpeljano tudi obvezno invalidsko zavarovanje.

S pogodbo o izvajanju pokojninskega in invalidskega zavarovanja iz leta 1970 je bilo izrecno določeno, da obrtniki-kmetje, ki so opravljali tipično sezonske obrtne dejavnosti, niso bili obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovani, če je dejavnost, s katero so se ukvarjali, trajala manj kot šest mesecev na leto, in če je bila dejavnost manjšega pomena. Enako je veljalo tudi za gostince – kmete, ki jim je pristojni občinski organ izdal dovoljenje za sezonsko opravljanje gostinskih dejavnosti.² Leta 1974 je bila sprejeta nova pogodba o izvajanju pokojninskega in invalidskega zavarovanja oseb, ki opravljajo samostojno gospodarsko dejavnost (Ur. l. SRS, št. 22/74).³

Kmet, ki je opravljal kakšno od gospodarskih dejavnosti, je bil zavarovan na podlagi opravljanja te dejavnosti, če je opravljal takšno dejavnost kot glavni poklic in mu je dohodek od te dejavnosti predstavljal pretežen vir sredstev za preživljanje (merilo je bil dohodek iz preteklega leta, od katerega se je odmeril davek, od kmetijske dejavnosti pa dohodek, od katerega je bil predpisan prispevek).

Leto 1972 pomeni tudi mejnik, ko je bil sprejet prvi slovenski zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki pa je bil v bistvu le izvedbeni zakon zveznega zakona. Sprejet je bil tudi samostojni slovenski zakon o starostnem zavarovanju kmetov, kot prvi tovrstni zakon v Jugoslaviji. Ustanovljena je bila Skupnost starostnega zavarovanja kmetov.

---

² Primer takšne tipične sezonske obrtne dejavnosti so bile dejavnosti mlinarja, mlatilničarja ter prevoznika oseb s konjsko vprego, ki so trajale manj kot šest mesecev na leto.

³ Z navedeno pogodbo se je urejalo pokojninsko in invalidsko zavarovanje oseb, ki so na podlagi obrtnega zakona (Ur. l. SRS, št. 26/73) z osebnim delom in svojimi sredstvi samostojno opravljale obrtno, gostinsko, avtoprevoziško ali brodarsko dejavnost ter prodajo na drobno.

3.2 Starostno zavarovanje kmetov v obdobju od 1. 1. 1972 do 1. 7. 1983 oz. 1. 1. 1984

Socialne in ekonomske razmere v kmetijstvu na Slovenskem so po drugi svetovni vojni terjale zagotovitev minimalne socialne varnosti kmečkemu delu slovenske populacije.⁴ Možnost uvedbe pokojninskega in invalidskega zavarovanja kmetov se je začela obravnavati leta 1958, vendar se je ta proces zaradi omejenih materialnih sposobnosti odvijal počasi in postopoma, tako da se je šele s 1. 1. 1972 v naši republiki uveljavilo starostno zavarovanje kmetov z Zakonom o starostnem zavarovanju kmetov. S tem zakonom, ki je pomenil začetek oblikovanja pokojninskega zavarovanja kmetov, se je zunaj sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja razvilo zavarovanje kmetov, ki pa še ni bilo pravo pokojninsko-invalidsko zavarovanje, temveč le posebna oblika zavarovanja kmetov za starost. Poleg tega so se kmetje delili na dve kategoriji: kmeti kooperanti in kmeti (Tominšek 1976).

3.2.1 Prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov kooperantov

Kategorija kmetov kooperantov je imela pravico do izbire zavarovanja. Lahko so bili zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov ali pa so se prostovoljno zavarovali kot osebe v delovnem razmerju po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (Ur. l. SRS, št. 32/72), če so izpolnjevali pogoje. To zavarovanje je bilo prostovoljno in na podlagi tega zavarovanja je kmet kooperant imel enake pravice kot delavec in jih je lahko uveljavljal pod istimi pogoji, razen pravice do varstvenega dodatka, ki kmetu kooperantu ni pripadala. Če je na kmetiji delalo več članov kmečkega gospodarstva, je lahko vsak od njih uveljavljal pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, če je izpolnjeval pogoje za vključitev v prostovoljno pokojninsko zavarovanje ter plačeval prispevke. Prispevke sta solidarno plačevala kmet in organizacija združenega dela, s katero je kmet združeval delo in sredstva. Pokojninske osnove, od katerih je kmet plačeval prispevke in od katerih se je odmerila pokojnina, je določila Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Določenih je bilo pet osnov, med katerimi je lahko kmet sam izbral tisto, po kateri je bil zavarovan. Poleg tega je bil kmetu kooperantu omogočen dokup pokojninske dobe.

---

⁴ Pokojninsko in invalidsko zavarovanje naj bi pripomoglo k preprečevanju nadaljnega drobljenja zemljiške posesti, zadrževanju mladih ljudi na kmetijah, preprečevanja hitrega razslojevanja kmečkega prebivalstva in s tem pogojenega spreminjanja starostne strukture kmečkega prebivalstva, kar je vplivalo tudi na upadanje njegove delovne sposobnosti.

3.2.2 Starostno zavarovanje kmetov

Starostno zavarovanje kmetov je bilo uvedeno z zakonom o starostnem zavarovanju kmetov iz leta 1972 z namenom zagotoviti minimalno socialno varnost kmetov v skladu z ekonomsko zmogljivostjo njih in družbe. To zavarovanje je bilo obvezno in je temeljilo na načelih:

Samoupravljanja kmetov zavarovancev

Obvezno starostno zavarovanje je bilo organizirano in se je izvajalo po načelu samoupravljanja kmetov v samoupravni interesni skupnosti na ravni republike. Posebej v ta namen je bila na podlagi zakona ustanovljena Skupnost starostnega zavarovanja kmetov, v kateri so zavarovanci samostojno urejali svoje pravice in obveznosti v okviru zakonskih določb.

Vzajemnosti in solidarnosti kmetov in družbe

To načelo se je uresničevalo prek solidarnosti samih kmetov, kakor tudi prek širše družbe, s tem da je sodelovala pri pokrivanju izdatkov tega zavarovanja. Do konca leta 1975 so družbenopolitične skupnosti pokrivale polovico izdatkov, drugo polovico pa kmetje sami. Od 1. 1. 1976 pa so o solidarnosti in njenem obsegu odločali neposredno delavci v združenem delu in drugi delovni ljudje. Razmerje solidarnostne udeležbe združenega dela in kmetov se je spremenilo, tako da so kmetje prispevali 30 odstotkov potrebnih sredstev, preostalih 70 odstotkov pa delavci. Za pokrivanje stroškov tega zavarovanja se je udeležba v združenem delu torej povečevala s 50 odstotkov na 70 odstotkov. Razlog za to sta bili visoka rast upokojevanja zavarovancev v prvih letih po uveljavitvi sistema in ekonomska šibkost kmetov.

Minimalnega kroga zavarovancev

Zakon je opredelil tudi minimalni krog zavarovancev (16. člen Zakona o starostnem zavarovanju kmetov). V starostno zavarovanje kmetov so se lahko vključili le čisti kmetje, to so tisti, ki jim je bila kmetijska dejavnost edini ali glavni poklic in so se izključno ali pretežno preživljali z dohodkom od te dejavnosti. Za starostno zavarovanje kmetov je bilo značilno, da se v krog zavarovancev niso vključevali drugi družinski člani oziroma drugi člani gospodarstva na kmetiji, čeprav jim je bilo delo na kmetiji edini oziroma glavni poklic in vir preživljanja.

Minimalnega obsega pravic

Obseg pravic, ki so jih imeli zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov, je bil v primerjavi z obsegom pravic, ki so jih imeli delavci in drugi zavarovanci pokojninskega

in invalidskega zavarovanja (tudi kmetje kooperanti), zelo skromen. Zakon je dajal zavarovancem tega zavarovanja pravzaprav le eno pravico, to je pravico do starostne pokojnine. Kmetje, borci NOV in španski borci, ki so bili socialno ogroženi, so imeli poleg te pravice tudi pravico do varstvenega dodatka, če so izpolnjevali predpisane pogoje. Od leta 1979 pa so lahko borci ne glede na starost v primeru socialne ogroženosti uveljavljali pravico do izjemne pokojnine, če je to bilo potrebno glede na njihovo splošno zdravstveno stanje in delovno zmožnost. Poleg tega je zakon določil načela za razširjeno zavarovanje. Pogoji za pridobitev pravice do starostne pokojnine so bili enaki za moške in ženske. Ker ob uvedbi starostnega zavarovanja kmetov to zavarovanje ni imelo začetnega kapitala, je bil uveljavljen prehodni režim glede uveljavljanja pravice do pokojnine. Zakon je določil tudi pogoje za pridobitev družinske pokojnine ter določil, da je znesek družinske pokojnine enak znesku starostne pokojnine.

Načela ena kmetija – ena pokojnina

Specifično načelo starostnega zavarovanja kmetov je bilo ena kmetija – ena pokojnina, če pa je pridobilo pravico do ene same pokojnine več zavarovancev, se je leta delila po enakih delih med upravičence, če se le-ti niso sporazumeli drugače. Ob uvedbi zavarovanja je bila višina pokojnine določena z zakonom. Zakon pa je določil tudi, da skupščina Skupnosti starostnega zavarovanja kmetov in republiška skupščina lahko sporazumno zvišata znesek in sporazumno uskladita pokojnine z gibanjem življenjskih stroškov. V primerjavi s pokojninskimi prejemki delavcev je najnižja pokojnina pomenila 50 odstotkov mejnega zneska najnižjih pokojninskih prejemkov delavcev iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja iz minulega leta.

Starostno zavarovanje kmetov je bilo uvedeno zato, da bi v prihodnosti, s krepitvijo ekonomske sposobnosti kmetov, prišlo do združitve obeh zavarovanj, delavskega in kmečkega, oziroma do vključitve kmečkega zavarovanja v enoten sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Bilo naj bi torej le prehodna oblika zagotovitve socialne varnosti ostarelih kmetov. Ker rezultati tega zavarovanja niso bili zadovoljivi, do julija 1982 se je namreč v prostovoljno pokojninsko in invalidsko zavarovanje vključilo 5.846 združenih kmetov, od katerih je 3.007 zavarovancev uveljavilo pravico iz tega naslova, 2.839 pa je bilo aktivnih zavarovancev, kmečko pokojnino (po starostnem zavarovanju kmetov) pa je decembra 1982 prejelo 39.540 uživalcev, so bili sprejeti formalno pravni sklepi za celovito revizijo sistema.

3.2.3 Preživninsko varstvo kmetov

Poleg možnosti prostovoljne vključitve v pokojninsko zavarovanje, v katero so se lahko vključevali kmetje kooperanti in možnosti vključitve v starostno zavarovanje kmetov, so kmetje lahko svoj socialni položaj izboljšali z uveljavljanjem pravic iz preživninskega varstva kmetov, ki je bilo uvedeno z Zakonom o preživninskem varstvu kmetov (Ur. l. SRS, št. 1/79). Zaradi šibke ekonomske moči kmetov to razširjeno zavarovanje ni nikoli zaživelo, ker je bilo uvedeno izključno na osnovi samofinanciranja kmetov. Poleg tega ob uvedbi starostnega zavarovanja kmetov ni bil opredeljen status kmeta in je to zavarovanje zajelo tudi ekonomsko šibke kmete, kar je bil še en razlog več, da je bila vpeljana solidarnost združenega dela pri financiranju.

3.3 Pravice po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, do katerih so bili opravičeni kmetje od 1. 7. 1983 do 31. 3. 1992

V Sloveniji je bilo s spremembo zakonodaje v letu 1983 temeljito spremenjeno starostno zavarovanje kmetov. Po sprejetju zveznega zakona⁵ so bili sprejeti zakoni o pokojninskem in invalidskem zavarovanju v vseh republikah in pokrajinah. V Sloveniji je bil objavljen in začel veljati v avgustu 1983 (Ur. l. SRS, št. 27/83), njegova uporaba pa je bila odložena do 1. januarja 1984. Kmetje so s tem zakonom dosegli kvalitativno višjo raven pravic.

Z novim zakonom so bili kmetje prvič vključeni v enoten sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja. S tem ko je 31. decembra 1983 je prenehal veljati zakon o starostnem zavarovanju kmetov, je prenehala tudi Skupnost starostnega zavarovanja kmetov v SR Sloveniji, njena sredstva, pravice, obveznosti in odgovornosti pa so prešle na Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja (173. člen zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju).

Uvedeno je bilo obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje vseh kmetov in članov njihovih gospodarstev, ki opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini ali glavni poklic. Novi zakon je kmete kooperante poimenoval združeni kmetje, druge kmete pa individualni ali drugi kmetje. Združeni kmetje so bili vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje že z zveznim zakonom od 1. 7. 1983, individualni pa z republiškim zakonom od 1. 1. 1984.

Z republiškim zakonom je bilo uvedeno *obvezno* zavarovanje tako za individualne kot za združene kmete, vendar pa niso bile opredeljene sankcije za tiste, ki se niso

---

⁵ Federacija je sprejela Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja (Uradni list SFRJ, št. 23/82) ob proučitvi sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja v sklopu celotnih družbenoekonomskih razmerij. Z njim je uskladila sistem

prijavili v sistem obveznega zavarovanja. Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja je sicer ukrepala in pisno povabila sicer neprijavljene kmete na pogovor, vendar tudi to ni pomagalo. Prijava po uradni dolžnosti pa ni bila mogoča. Ob takšnem stanju je določba o obveznem zavarovanju pri izvajanju zakona izgubila pomen in v praksi je bilo to zavarovanje odvisno od volje zavarovanca, torej je bilo do določene stopnje prostovoljno.

3.3.1 Združeni kmetje

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje združenih kmetov⁶ je bilo urejeno v 10. členu republiškega zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Zavarovanje za to kategorijo zavarovancev je bilo obvezno, od višine izbrane zavarovalne osnove pa je bil odvisen obseg pravic zavarovanja. Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja je s sklepom določila osnove za odmero pravic in za obračunavanje in plačevanje prispevkov za zavarovanje. Določila je deset razredov zavarovalnih osnov.⁷

Z vidika izbire osnove in v skladu s tem obsega pravic, lahko govorimo o dveh kategorijah združenih kmetov. Tisti združeni kmetje, ki so plačevali prispevke od osnove, ki ni bila nižja od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo (štiri. razred osnove, ki ga je določila Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja), so bili zavarovani v enakem obsegu kot delavci v združenem delu, torej so s tem zakonom pridobili tudi pravico do varstvenega dodatka, ki jim po prejšnjem zakonu ni

---

pokojninskega in invalidskega zavarovanja z ustavo in z univerzalnimi akti Mednarodne organizacije dela, ratificiranimi v SFRJ.

⁶ V zakonu o združevanju kmetov (Ur. l. SRS, št. 1/79) je določeno, da pridobi lastnost združenega kmeta tisti kmet, ki izpolnjuje naslednje pogoje:

- da se v skladu s samoupravnim sporazumom o združevanju dela in sredstev s pismeno pogodbo dogovori z organizacijo združenih kmetov za določeno skupno proizvodnjo;
- da trajneje združi za potrebe skupne proizvodnje svoje delo, kmetijsko zemljišče, delovna oz. druga sredstva ali svoje delo in delovna sredstva ali le svoje delo, če je član kmečkega gospodarstva ter živi in dela na njem;
- da ustvarja v organizaciji združenih kmetov dohodek, ga razporeja in deli po določbah zakona o združevanju kmetov;
- da deli tveganje po določbah zakona o združevanju kmetov. Lastnost združenega kmeta pridobi tudi kmet, ki na navedeni način proizvodno sodeluje z organizacijo združenih kmetov ali z drugo organizacijo, ni pa njen član.

⁷ Kmetje so si sprva izbirali osnove enkrat letno, brez omejitev, do konca meseca marca in po izbrani osnovi plačevali prispevke od 1. januarja tekočega leta. Če osnove niso izbrali, so plačevali prispevke od najnižje osnove. V letu 1984 je prišlo do spremembe. Omejena je bila izbira zavarovalnih osnov. V prvem letu zavarovanja je bilo mogoče izbrati največ zavarovalno osnovo šestega razreda, nato pa postopoma vsako leto en razred više. Z novelo Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je bila od 18. 8. 1990 urejena prosta izbira zneskov za zavarovanje, kar je pomenilo, da so kmetje lahko vsak mesec izbrali drugo osnovo zavarovanja.

pripadala. Medtem ko so v drugo kategorijo združenih kmetov spadali tisti, ki so se zavarovali od osnove nižje od najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo (do 4. razreda). Ti so bili zavarovani kot drugi - individualni kmetje iz 11. člena republiškega zakona o PIZ. Ta kategorija zavarovancev je imela pravico le do starostne, družinske in invalidske pokojnine.

Izbira osnove je vplivala tudi na odmero pokojnine. Pokojnina se je odmerila od dejanske osnove, vendar pa pri združenih kmetih, ki so plačevali prispevke za 4. razred in višje, ni smela biti nižja od najnižje pokojninske osnove.

Za presojo upravičenosti glede obsega pravic je bil sprva določen obseg zavarovanja oziroma status zavarovanca ob uveljavitvi pravice, kar pa so kmetje v veliki meri izigravali.⁸ Zaradi navedenega je bila z novelo Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju z dne 18. 8. 1990 (Ur. l. RS, št. 30/90) uvedena tako imenovana gostota zavarovanja. Pravico do najnižje pokojnine so imeli le tisti združeni kmetje iz drugega odstavka 10. člena, ki so bili v obdobju, iz katerega se štejejo osebni dohodki za izračun pokojninske osnove, najmanj 15 let zavarovani od osnove, ki ni bila nižja od najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo (za širši obseg pravic). Dokler ni bila izpolnjena ta gostota zavarovanja, so imeli zavarovanci iz drugega odstavka 10. člena pravico do odmere pokojnine od najnižje pokojninske osnove pod pogojem, da so bili ves čas od vstopa v zavarovanje do uveljavitve pravice do pokojnine zavarovani od zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo. Če teh pogojev niso izpolnjevali, so imeli pravico do odmere pokojnine samo od dejanske pokojninske osnove in t. i. ožji obseg pravic kot drugi kmet.

Slabost zakonodaje je bila tudi v tem, da so se kmetje lahko vključili v pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ko so dopolnili 15 let starosti brez zdravstvenega pregleda o delovni zmožnosti. Tako so se lahko vključili v zavarovanje delovno nezmožni kmetje, pri katerih je invalidnost nastopila že pred vključitvijo v zavarovanje, datum nastanka

---

⁸ V praksi je to pomenilo, da se je veliko kmetov, ki so bili v predhodnem obdobju zavarovani od zavarovalne osnove 1. razreda (najnižja zavarovalna osnova za ožji obseg pravic), tik pred upokojitvijo vključilo v 4. razred (najnižja zavarovalna osnova za širši obseg pravic), nato pa so imeli pravico do odmere pokojnine od najnižje pokojninske osnove in ne po dejanski osnovi. Kmetje so v tem obdobju množično izkoristili zakonodajo tudi tako, da so se reaktivirali. Do tega je največkrat prihajalo v primerih, ko so zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov, ki so že uživali starostno pokojnino, prekinili uživanje pokojnine in se ponovno vključili v zavarovanje. V obveznem pokojninskem in invalidskem zavarovanju so si izbrali najvišjo osnovo in sklenili pogodbo o trajnem proizvodnem sodelovanju s kmetijsko zadrugo ali drugo organizacijo združenega dela, s čemer so pridobili status združenega kmeta. Po šestih mesecih so se ponovno upokojili, pri tem se jim je upošteval novi status in s tem širši obseg pravic ter pravica do pokojnine, ki ni smela biti nižja od najnižje pokojnine določene v zakonu.

invalidnosti pa je bilo težko ugotoviti. Ob izpolnitvi pogojev so lahko uveljavili pravico do invalidske pokojnine in tako uživali socialno varstvo.

Pogoste so bile pripombe kmetov, da so zavarovalne osnove previsoke in da ne zmorejo plačevanja. Od 18. 8. 1990 so si zavarovanci lahko sami določili osnovo za zavarovanje, vendar tako izbrana osnova ni smela biti nižja od polovice najnižjega zneska, ki zagotavlja materialno in socialno varnost delavca.⁹

Na podlagi načela starostnega zavarovanja eno posestvo – ena pokojnina so vse osebe, ki so delale na kmetijskem posestvu imele pravico uveljaviti le eno pokojnino in zato plačati samo en prispevek. Ob uvedbi novega sistema v letu 1984 se je doba zavarovanja v starostnem zavarovanju kmetov vštela v pokojninsko dobo ne le lastniku posestva, temveč tudi njegovemu zakoncu (159. člen). Tako je bila všteta doba dvema zavarovancema na podlagi plačila le enega prispevka. To pa ni veljalo za zakonca združenega kmeta. Temu se ni brezplačno vštela doba opravljanja kmetijske dejavnosti pred letom 1984, temveč je moral to dobo dokupiti (res da pod ugodnejšimi pogoji). S tem so bili zakonci združenega kmeta v primerjavi z zakonci kmeta, zavarovanca iz starostnega zavarovanja kmetov, neutemeljeno v slabšem položaju.

3.3.2 Drugi – individualni kmetje

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je določil obvezno zavarovanje tudi za druge – individualne kmete in člane njihovih gospodarstev, kar je bilo novost. Za »drugega« kmeta in člane njihovih gospodarstev je štel tisti, ki ni imel lastnosti združenega kmeta po predpisu o združevanju kmetov. Pogoj za zavarovanje le-teh je bila starost 15 let in opravljanje kmetijske dejavnosti kot edini ali glavni poklic. Obseg pravic je bil omejen le na starostno, družinsko in invalidsko pokojnino (Godler 1983, 43). Za individualne kmete so veljala enaka pravila za izbiro zavarovalnih osnov kot za združene kmete, saj so se uporabljali isti razredi, vendar pri individualnih kmetih izbira razreda ni vplivala na obseg pravic, vedno so lahko uveljavili le pravico do starostne, invalidske in družinske pokojnine, le višina pokojnine je bila odvisna od izbire osnove, od katere so plačevali prispevke, saj se jim je pokojnina odmerila od dejanske pokojninske osnove.

---

⁹ Kljub temu so se zavarovancem zdele najnižje osnove previsoke. Mnogi so se odjavili iz zavarovanja, večina ostalih pa je plačevala prispevke le od najnižjih osnov. Pokazale so se težnje, da bi bili obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanji le tisti kmetje, ki imajo tolikšen dohodek, da lahko poleg stroškov preživljanja plačujejo vsaj stroške pokojninskega in invalidskega zavarovanja, za druge pa naj bi se uveljavilo prostovoljno zavarovanje.

3.3.3 Prehodna ureditev za zavarovance starostnega zavarovanja kmetov

Poleg pozitivne ureditve, zajete v zveznem zakonu o temeljnih pravicah pokojninskega in invalidskega zavarovanja, republiškem zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ter v konkretniji izpeljavi republiškega zakona – v statutu Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja, so imele velik pomen prehodne določbe v republiškem zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki so podaljšale veljavnost nekaterih določb zakona o starostnem zavarovanju kmetov, vendar so se jim te pravice zagotovile v obsegu in ob pogojih iz novega zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

Po tem prehodnem sistemu so lahko zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov, ki so do 31. 12. 1983 dopolnili starost 60 let, izbirali, ali bodo uveljavili pravico do starostne pokojnine po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov (153. člen)¹⁰ ali pa so se odločili za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje po 10. ali 11. členu zakona, pri tem pa se jim je obdobje zavarovanja v starostnem zavarovanju kmetov vštelo v pokojninsko dobo (vštetje je bilo mogoče za čas od 1. 1. 1972 do 1. 1. 1984).¹¹

3.3.4 Možnost dokupa časa opravljanja kmetijske dejavnosti

Nov zakon z določbo v 159. členu omogoča vsem zavarovancem vštovanje v zavarovalno dobo obdobj, ko so opravljali samostojne dejavnosti, samostojne poklicne dejavnosti ali kmetijsko dejavnost kot edini ali glavni poklic pred uvedbo obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja (od 15. 5. 1945 do 31. 12. 1983), pod pogojem, da plačajo prispevke.

Dokup let je bil omogočen, ker je bilo obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje za kmete in člane njihovih gospodarstev uvedeno in urejeno šele s tem zakonom. Dokup let so lahko uveljavljali zavarovanci po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.¹² Pri opravljanju kmetijske dejavnosti je bilo mogoče dokupiti obdobja opravljanja te dejavnosti kot edini ali glavni poklic, brez razlike med združenimi in drugimi kmeti, medtem ko so po zakonu iz leta 1972 lahko dokupovali le

---

¹⁰ V tem primeru so imeli status tako imenovanega »čakalca« – pet let jim ni bilo treba plačevati prispevkov za zavarovanje in ko so dopolnili 65 let in so izpolnjevali pogoje - v zadnjih 20 letih so 10 let opravljali kmetijsko dejavnost in bili pet let zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov – so se upokojili.

¹¹ V skladu s prakso sodišč združenega dela je čas, prebit v starostnem zavarovanju kmetov, štel v pokojninsko dobo ne le lastnikom, temveč tudi solastnikom kmetij in samostojnim lastnikom delov kmetij ali posameznih parcel, če so bili plačani, odpisani ali zmanjšani vsi prispevki (Svete 1983, 310–324).

¹² Pomembno je, da imajo pravico do dokupa vsi zavarovanci ne glede na to, ali so bili zavarovani kot delavci, kot osebe, ki opravljajo samostojne dejavnosti ali kot kmetje.

kmetje kooperanti in le dobo opravljanja kmetijske dejavnosti v obdobju od 15. 5. 1945 do vstopa v zavarovanje.

Dokup je bil mogoč tudi zakoncem, otrokom ali drugim družinskim članom po dopolnjenem 15. letu starosti, če so skupaj z nosilcem kmetijske dejavnosti opravljali takšno dejavnost. Vendar pa je zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju določil rok, do katerega je bil dokup let mogoč (162. člen). Oblikovanje osnov za dokup pokojninske dobe je bilo prepuščeno Skupnosti za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (269. člen Statuta).

Ko so nato ti zavarovanci po vštetju dobe in dokupa let izpolnili pogoj 15 let opravljanja kmetijske dejavnosti in ustrezno starost 65 let moški in 60 let ženske, so se upokojili po novem zakonu, s čimer so pridobili pravico vsaj do družinske, invalidske in starostne pokojnine, če pa so se vključili v zavarovanje (najmanj v četrti razred) in pridobili še status združenega kmeta, pa so bili v pravicah izenačeni z delavci.

Drugi zavarovanci starostnega zavarovanja kmetov, ki na dan 31. 12. 1983 niso dopolnili starost 60 let, so se s 1. 1. 1984 vključili v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Tistim, ki so že uživali kmečke starostne pokojnine, je bila ta pravica zagotovljena tudi v prihodnje na dotedanji ravni – najmanj 50 odstotkov najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo iz minulega leta (150. člen).

3.3.5 Všetje časa, prebitega v starostnem zavarovanju kmetov, v pokojninsko dobo

V 164. členu Zakon določa, da se vsem tistim osebam, ki so imele po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov status zavarovanca, obdobje prebito v starostnem zavarovanju kmetov, všteva v pokojninsko dobo kot zavarovalna doba, če so bili za to obdobje plačani prispevki oziroma so bili prispevki zmanjšani ali oproščeni. Ker se je po Zakonu o starostnem zavarovanju kmetov za zavarovanca štel tudi zakonec zavarovanca, se je torej lahko tako obdobje, prebito v starostnem zavarovanju kmetov, vštel v pokojninsko dobo kot zavarovalna doba obema, torej tudi zakoncu zavarovanca. Ker je bilo starostno zavarovanje uvedeno leta 1972, se lahko v pokojninsko dobo upošteva le obdobje največ od 1. 1. 1972 pa do vključitve v obvezno pokojninsko zavarovanje, oziroma začetka uporabe novega zakona, to je 1. 1. 1984.

3.3.6 Všetje časa opravljanja kmetijske dejavnosti v pokojninsko dobo prevzemnikom kmečkega gospodarstva

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je v 165. členu vseboval določbo, po kateri je bilo mogoče všteti čas opravljanja kmetijske dejavnosti v pokojninsko dobo brez plačila. To je veljalo za prevzemnika kmečkega gospodarstva, ki je le to prevzel v celoti na podlagi dedovanja ali kupoprodajne, darilne ali izročilne

pogodbe. Prevzemnik je moral biti zavarovanec po 10. ali 11. členu zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, pravico vštetja časa je lahko uveljavljal od 1. 1. 1972 do prevzema, vendar največ do 31. 12. 1983, če je v tem času opravljal kmetijsko dejavnost kot svoj edini ali glavni poklic (ni bilo pomembno, ali je to dejavnost opravljal na prevzeti kmetiji ali kje drugje), če ni bil obvezno pokojninsko zavarovan na drugi podlagi in če ni bil na rednem šolanju ali služenju vojaškega roka. To pravico je lahko uveljavljal le eden – obdobja ni bilo mogoče razdeliti na posamezne prevzemnike. Podrobnejša izpeljava je bila urejena v 270. členu statuta.

3.3.7 Zagotavljanje sredstev

Sredstva za pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov so se zbirala na štirih ravneh:

- prispevki zavarovancev – kmetov na podlagi zavarovalnih osnov,
- del prispevkov so zagotavljale organizacije, s katerimi je kmet proizvodno sodeloval (višina prispevka je bila odvisna od višine ustvarjenega dohodka kmeta),
- prispevki lastnikov in zavezancev davka od kmetijskih zemljišč,
- solidarnostna udeležba združenega dela.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju kmetov je spodbujal združevanje kmetov, saj je združenemu kmetu poleg drugih ugodnosti, ki jih je imel po tem zakonu, omogočil, da mu ni bilo treba samemu zagotoviti celotnega prispevka za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, temveč mu je del sredstev zagotovila organizacija združenih kmetov in druge organizacije delovnih ljudi, s katerimi je združeni kmet proizvodno sodeloval (117. člen). To pravico je združeni kmet lahko uveljavil prek ustrezne pogodbe z združno organizacijo.

3.4 Pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obdobju od 1. 4. 1992 do 31. 12. 1999

Po osamosvojitvi Slovenije ni bilo več sprejemljivo, da bi temeljne določbe in minimalne pravice s področja pokojninskega in invalidskega zavarovanja urejal zakon nekdanje SFRJ. Skupščina Republike Slovenije je sprejela Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je s 1. aprilom 1992 uveljavil nov, prvi samostojen in celovit slovenski sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Novi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja je predstavljal vsebinsko in zakonodajno-tehnično sintezo prejšnjih treh ravni urejanja (urejanje na zvezni in republiški ravni in v samoupravnih interesnih skupnostih) na enem samem mestu in na eni ravni, kar je pripomoglo k večji preglednosti sistema.

Novi zakon¹³ je začel veljati s 1. 4. 1992 in je bil kasneje trikrat noveliran. Hkrati sta prenehala veljati Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju iz leta 1983,¹⁴ zvezni Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja¹⁵ in Statut Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja Slovenije.¹⁶ Nosilec in izvajalec zavarovanja je postal Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije in z njegovim konstituiranjem so nanj prešle pravice in obveznosti Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki je prenehala delovati.

3.4.1 Novosti, ki jih zakon prinaša

Novi sistem ureditve pokojninskega in invalidskega zavarovanja je prinesel tudi nekaj bistvenih sprememb v zavarovanju kmetov, članov njihovih gospodarstev in drugih, ki se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo, in sicer:

- odpravljeno je ločevanje kmetov na združene in individualne (13. člen),¹⁷
- uvedeno je obvezno in prostovoljno zavarovanje,¹⁸
- opredelitev, kdo je kmet.

Novi zakon poskuša natančneje definirati, kdo je kmet v smislu obveznega zavarovanja. Čeprav zakon tudi tokrat izrecno ne navaja, koga je lahko šteti za

---

¹³ Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Ur. l. RS, št. 12/92, 5/94, 7/96, 54/98.

¹⁴ Ur. l. SRS, št. 27/83, 21/87, 48/87 in 27/89 in Ur. l. RS, št. 14/90, 30/90, 44/90 in 10/91.

¹⁵ Ur. l. SFRJ, št. 23/82, 77/82, 75/85, 8/87, 65/87, 87/89 in 44/90.

¹⁶ Ur. l. SRS, št. 40/83, 10/86 in 43/89.

¹⁷ To ločevanje je imelo povsem ideološko podlago in je pomenilo diskriminacijo kmetov, ki niso hoteli ali niso mogli sodelovati z zadrugami ali drugimi družbenimi organizacijami.

¹⁸ Novi zakon je ločil v dve veliki skupini in sicer zavarovance, ki so po samem zakonu obvezno zavarovani, ter zavarovance, ki se v zavarovanje lahko vključijo prostovoljno. Že iz opisov posameznih vrst zavarovancev je mogoče sklepati v čem se med seboj razlikujejo.

- Za osebe, ki so *obvezno* vključene v zavarovanje, to dejstvo nastopi po samem zakonu, pogojeno pa je z določenim statusom osebe, ki ga mora zavarovana oseba pridobiti.
- Osebe, ki se *prostovoljno* vključijo v zavarovanje, pa se zato same odločijo. Kmetom, članom njihovih gospodarstev in drugim, ki so se ukvarjali s kmetijsko dejavnostjo, je bila v novem sistemu omogočena tudi prostovoljna vključitev v zavarovanje (24. člen). To zavarovanje ni bilo zavarovanje na podlagi, katerega bi bilo mogoče pridobiti drugačne ali večje pravice od obstoječih, temveč je šlo pri tem le za prostovoljno vključitev v obvezno zavarovanje, ki lahko preneha kadarkoli po volji zavarovanca. Splošna pogoja za prostovoljno vključitev v pokojninsko in invalidsko zavarovanje sta bila državljanstvo Republike Slovenije in starost najmanj 15 let. Tudi prostovoljno zavarovanje je bilo mogoče tako za širši kot za ožji obseg pravic, pri čemer so se plačevali prispevki od različnih osnov (vsaj od najnižje pokojninske osnove oziroma vsaj od zajamčene plače) in po različnih prispevnih stopnjah. Tudi na

zavarovanca na tej podlagi, so strokovnjaki mnenja, da so ob izpolnjevanju z zakonom taksativno naštetih pogojev lahko lastnik kmečkega posestva, njegov zakupnik, njihovi družinski člani in druge osebe, ki se v Republiki Sloveniji samostojno ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo.¹⁹

Pogoji za zavarovanje

Prvi tak pogoj za obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje kmetov in članov njihovega gospodarstev ter drugih oseb, ki opravljajo kmetijsko dejavnost, je, da se morajo *s kmetijsko dejavnostjo ukvarjati z edinim ali glavnim poklicem*. To pomeni, da niso v delovnem razmerju z več kot polovico polnega delovnega časa, da ne opravljajo druge dejavnosti, na podlagi katere so zavarovani ali niso na rednem šolanju.

Drugi pogoj za to zavarovanje je, da *zavarovanci niso mlajši od 15 let* in da imajo *splošno zdravstveno sposobnost*,²⁰ kar morajo ob vložitvi prijave v zavarovanje tudi dokazati z ustreznim potrdilom službe medicine dela.

Tretji pogoj je, da morajo osebe na kmetijskem gospodarstvu na zavarovanega člana dosegati najmanj tolikšen *katastrski ali drug dohodek*,²¹ ki ustreza znesku zajamčene plače, zmanjšane za povprečne prispevke in davke, ki se obračunavajo in plačujejo od plače. Kolikšen je ta dohodek na kmetiji, določa predstojnik republiškega upravnega organa pristojnega za delo, v soglasju s pristojnim republiškim upravnim

---

podlagi prostovoljne vključitve v zavarovanje so kmetje pridobili vse pravice, ki jim jih je zagotavljal zakon in so bili izenačeni z delavci (Kuhelj 1992).

¹⁹ Zavarovanje kmetov po prejšnjem zakonu iz leta 1983 je v začetku povzročalo številne izvedbene težave. Največ preglavic je izviralo iz dejstva, da zakon ni opredelil definicije kmeta v smislu pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Zaradi tega so se ob šibkih ekonomskih možnostih velikega dela kmetij, stalno vsilili očitki pokojninskemu in invalidskemu zavarovanju, da zahteva od kmetov previsoke prispevke za obvezno zavarovanje nosilcev kmetij in članov kmečkega gospodarstva.

²⁰ Po dotedanjih ureditvah kmetom za vstop v zavarovanje (starostno zavarovanje kmetov in pokojninsko in invalidsko zavarovanje) ni bilo treba dokazovati, da oseba dejansko zmore opravljati kmetijsko dejavnost. To se je v preteklosti zlorabljal zlasti pri ugotavljanju invalidnosti pri kmetih. Zato je nova ureditev pokojninskega in invalidskega zavarovanja določala kot pogoj za vstop kmeta v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje zdravstveno sposobnost za opravljanje kmetijske dejavnosti, ki jo mora ugotoviti pristojna služba medicine dela.

²¹ Če dohodka na kmetiji ni mogoče neposredno ugotavljati, se šteje, da so pogoji za obvezno zavarovanje izpolnjeni, če na kmetijo pride vsaj minimalni znesek katastrskega dohodka. Ti zneski se ne spreminjajo v skladu rastjo plač oziroma življenjskih stroškov, zato jih je treba prilagajati spremenjenim razmeram, za kar je zakon pooblastil Ministrstvo za delo, ki cenzus določa v soglasju z Ministrstvom za kmetijstvo in gozdarstvo. Za leto 1992 je znašal najnižji katastrski ali drug dohodek, ki je podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje 74.285,00 SIT. Republiška uprava za javne prihodke je preskusila predloge cenzusov in na podlagi svojih evidenc ugotovila, da je bilo na Slovenskem leta 1992 predvidoma 40.000 kmetij, ki presegajo cenzus in so torej zavezanci obveznega zavarovanja.

organom za kmetijstvo.²² Če so kmet in vsi odrasli člani kmečkega gospodarstva že zavarovani na drugi podlagi oziroma uživajo pokojnino, pa je kmetija oproščena zavarovanja, govorimo o izvzemu iz obveznega zavarovanja. V zvezi s cenzusom, ki mora biti izpolnjen poleg drugih pogojev, zato da se kmet vključi v obvezno zavarovanje, je treba poudariti, da je to najpomembnejša sprememba v primerjavi z dosedanjo ureditvijo. Na kmetiji, ki je presegala minimalni katastrski dohodek, je bilo zavarovanje za kmeta oziroma za člane gospodarstva obvezno. Od višine katastrskega dohodka je bilo odvisno, koliko oseb na kmetiji se je moralo obvezno zavarovati. Pri tem so bila mnenja različna. Deljena so bila v vprašanju, ali zadostuje, da se v vsakem primeru, ko so izpolnjeni pogoji za obvezno zavarovanje kmetov, zavaruje ena oseba, ali pa se morata, če je katastrski dohodek kmetije dvakrat oziroma večkrat večji, zavarovati dva ali več članov kmečkega gospodarstva.

Zavarovanje za širši in ožji obseg pravic

Obvezno zavarovani kmetje so se lahko po novem zakonu zavarovali za vse zavarovalne primere (*širši obseg pravic*), če so plačevali prispevke vsaj od zavarovalne osnove v višini najnižje pokojninske osnove.²³ Obvezno zavarovani kmetje, ki pa so plačevali prispevke od najnižjih zavarovalnih osnov, to je vsaj od osnove, ki je bila enaka znesku zjamčene plače, pa so bili zavarovani le za *ožji obseg pravic*.²⁴

Pretežnost zavarovanja

Pri pokojninskem in invalidskem zavarovanju kmetov je postala relevantna določba zakona, ki se je nanašala na kombinirano zavarovanje. Določala je načelo pretežnosti zavarovanja (20. člen). Kmetje so se ne glede na to, ali so bili zavarovani obvezno ali prostovoljno, z višino prispevka odločili, ali bodo zavarovani za ožji ali širši obseg pravic. Če so bili zavarovani nekaj časa za vse primere zavarovanja, nekaj časa pa za

---

²² Obveznost zavarovanja je s tem prilagojena ekonomski moči kmetij, saj so prisiljeni biti obvezno zavarovani le tisti, ki so na podlagi doseženega katastrskega dohodka oziroma drugega dohodka zmožni plačati prispevke. Na tistih kmetijah, katerih katastrski dohodek z upoštevanjem drugih dohodkov od opravljanja kmetijske dejavnosti, presega cenzus za vključitev v obvezno zavarovanje, se mora pokojninsko in invalidsko zavarovati najmanj ena oseba.

²³ *Širši obseg pravic*: V tem primeru so zavarovanci pridobili pravico do starostne, družinske, invalidske, predčasne in delne pokojnine, pravico do varstvenega dodatka k pokojnini, do invalidnine, do dodatka za rekreacijo upokojencev, pravico do poklicne rehabilitacije, do razporeditve na drugo ustrezno delo oziroma do ustrezne zaposlitve, pravico do dela s krajšim delovnim časom in pravico do denarnih nadomestil iz invalidskega zavarovanja (ZPIZ, 231. člen).

ožji obseg pravic, so se jim pravice odmerile po tistem obsegu zavarovanja, po katerem so bili zavarovani nad polovico skupne zavarovalne dobe, ne glede na to, za kateri obseg pravic so bili zavarovani neposredno pred uveljavitvijo pravice (Štrovs 1992).

Kombinacija zavarovanja

Za zavarovance, ki so bili hkrati delavci in so opravljali tudi samostojno kmetijsko dejavnost, je bila v 15. členu zakona dopuščena možnost kombinacije zavarovanja. Tako so se zavarovanci, ki so bili zavarovani na podlagi delovnega razmerja z več kot polovico polnega delovnega časa, vendar manj kot polni delovni čas, lahko za preostali delovni čas do polnega zavarovali tudi na podlagi opravljanja samostojne kmetijske dejavnosti.

Odpis ali znižanje prispevkov

Novi zakon je določil, da se primeri, merila in pogoji, pod katerimi se določenim zavarovancem zmanjšajo ali odpisejo prispevki za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, lahko določijo izključno z zakonom.²⁵ Tako je Skupščina Republike Slovenije leta 1992 sprejela Zakon o pogojih, pod katerimi se kmetom zmanjšani ali odpisani prispevki štejejo za plačane.²⁶

3.4.2 Prehodne določbe

Kot pri vsakem prehodu na nov sistem, so bile tudi pri tem pomembne prehodne določbe, in sicer:

- V 303. členu so bile urejene pravice oseb, ki že uživajo starostno ali družinsko pokojnino po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov. Tem je zajamčeno uživanje pridobljene pravice tudi v prihodnje, in sicer v višini najmanj 50

---

²⁴ *Ožji obseg pravic:* Zavarovanci pridobijo le pravico do starostne, invalidske in družinske pokojnine, slepi zavarovanci pa še pravico do dodatka za pomoč in postrežbo (ZPIZ, 19. in 232. člen).

²⁵ ZPIZ, 224. člen

²⁶ Prejšnji zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je v 107. členu določal, da lahko skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja s samoupravnim splošnim aktom določi merila in pogoje, s katerimi se zavarovancem, ki so zavarovani na podlagi opravljanja samostojne kmetijske dejavnosti, v primerih elementarnih nesreč štejejo zmanjšani ali odpisani prispevki za plačane. Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja je na tej podlagi izdelala sklepe (Uradni list SRS, št. 41/83, 34/88), po katerih se zaradi toče, neurja, pozebe, poplave, suše, premikanja zemeljskih tal, požara, pogina živine ... lahko kmetom znižajo ali odpisejo prispevki. V teh primerih je lahko skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja na predlog občinskega upravnega organa zavarovancu zmanjšala ali odpisala prispevke in zavarovancu obdobje, na katero se ta odpis nanaša, štela v zavarovalno dobo.

odstotkov zneska najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo kakor do tedaj.

- V naslednjem, 304. členu, je bila ureditev za osebe, ki so do 31. 12. 1983 izpolnile pogoje za pridobitev pravice do starostne pokojnine kmetov in so ostale v starostnem zavarovanju kmetov ter pravice še niso uveljavile. Te osebe so lahko tudi po 1. 4. 1992 uveljavile pravico do starostne pokojnine kmetov.
- V zakonu je bilo določeno tudi, da po smrti uživalca starostne pokojnine po zakonu o starostnem zavarovanju kmetov pridobi njegov zakonec pravico do družinske pokojnine ob pogojih Zakona o starostnem zavarovanju kmetov, to je, če je dopolnil 65 let starosti.
- Določba 313. člena pa se je nanašala na kmete, ki so bili na dan 31. 3. 1992 vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje na podlagi 10. in 11. člena prejšnjega zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Le-ti ostanejo v obveznem zavarovanju, tudi če ne izpolnjujejo pogojev za obvezno zavarovanje po novem zakonu. Navedeni zavarovanci so se lahko opredelili za izstop iz zavarovanja, vendar so morali v tem primeru zavodu posredovati odjavo iz zavarovanja.

Pri pregledu strukture zavarovancev ugotovimo, da kmečki zavarovanci predstavljajo le 1,6 % vseh zavarovancev, kar je posledica dejstva, da se število kmečkih zavarovancev stalno zmanjšuje, kar je razvidno iz naslednje tabele:

Tabela 3.1 Število kmečkih zavarovancev v obdobju od 2000 do 2006

Leto	Število zavarovanih kmetov
2000	20388
2001	19240
2002	17951
2003	17200
2004	16770
2005	16139
2006	15472

Vir: ZZZS 2006 in 2007.

Število prejemnikov kmečkih pokojnin oz. pokojnin bivšega kmečkega zavarovanja od sprejetja zakonodaje pa do danes neprestano pada, kar nazorno prikazuje naslednja tabela:

Tabela 3.2 Povprečno število prejemnikov kmečkih pokojnin (SZK) v obdobju od 1990 do 2006

Leto	Število kmečkih pokojnin
1990	27820
1991	25727
1992	23526
1993	21517
1994	19516
1995	17671
1996	15805
1997	14142
1998	12533
1999	11059
2000	9744
2001	8560
2002	7420
2003	6345
2004	5367
2005	4522
2006	3784

Vir: ZPIZ b. l.

3.4.3 Nastala problematika

Tudi v času veljave tega zakona se je pojavila problematika, ki pa je na eni strani posledica netočnosti in nejasnosti zakona, ki se pojavlja kot spornost glede pojma zavarovanca v 13. členu in glede števila oseb na kmetiji, ki se morajo obvezno zavarovati. V drugi skupini pa so določbe iz zakona, ki jih le pogojno lahko uvrščamo pod problematiko, saj gre za rešitve, ki jih je zakonodajalec vnesel v zakon kot najprimernejše. Sem sodi zlasti načelo pretežnosti zavarovanja in ureditev glede višine pokojnine.

Pojem zavarovanca v 13. členu

Zakon v 13. členu ni izrecno določal, kdo na kmetiji se lahko zavaruje na podlagi opravljanja kmetijske dejavnosti, temveč je kot zavarovance navedel kmete, člane njihovih gospodarstev ter druge osebe, ki v Republiki Sloveniji opravljajo kmetijsko dejavnost. Nesporno je, da so na tej podlagi lahko zavarovani lastniki in posestniki

kmetij. Problem pa se pokaže pri pojmu »člani kmečkih gospodarstev«. Nekateri komentatorji zakona so v ta pojem uvrstili le družinske člane kmeta, ki je zavezanec za plačevanje davkov. Le-ti pa so opredeljeni v zakonu kot člani kmečkega gospodarstva in ne kot kmetovi družinski člani, zato ker je s tem izražen dodaten pogoj, da družinski člani dejansko živijo in delajo na kmetiji, kot člani gospodarstva (Štrovs 1992, 381). Drugačno stališče pa so predstavljali tisti komentatorji zakona, ki so v ta pojem poleg družinskih članov uvrstili tudi druge osebe, ki prebivajo na kmetiji (Kuhelj 1992, 25). Prva skupina komentatorjev pa je bila za te osebe mnenja, da so s kmetom v delovnem razmerju in jih mora prijaviti v zavarovanje kot delavce.

Prav tako ni bila povsem jasna formulacija zakona ki pravi, da so na tej podlagi zavarovane tudi druge osebe, ki opravljajo kmetijsko dejavnost. Vprašanje je, koga je še hotel zakon zajeti s to definicijo. Rešitev so našli komentatorji ki razlagajo, da so s tem mišljeni zlasti zasebniki, ki imajo določena specializirana znanja, kot na primer gozdni sekači, živinorejci, sirarji, planšarji ... (Štrovs 1992, 31).

Splošna zdravstvena sposobnost kot pogoj za obvezno zavarovanje kmetov

Splošna zdravstvena sposobnost za opravljanje kmetijske dejavnosti kot pogoj za vstop v obvezno zavarovanje na podlagi samostojnega opravljanja kmetijske dejavnosti je bila novost tega zakona. S tem naj bi se izognili dvomom, do katerih je prihajalo zlasti pri ugotavljanju invalidnosti pri kmetih. Čeprav je rešitev videti na prvi pogled učinkovita, pa pri poznavanju celotnega sistema zavarovanja hitro opazimo pomanjkljivosti. V 24. členu zakona je bila namreč urejena prostovoljna vključitev v zavarovanje, ki je predvidena tudi za osebe, ki opravljajo samostojno kmetijsko dejavnost in ki ne izpolnjujejo pogojev iz 13. člena tega zakona, s čemer zakon meri na pogoj doseganja minimalnega osebnega dohodka. Ugotovimo pa lahko, da se na ta način izogne tudi pogoju splošne zdravstvene sposobnosti, ki se je tu ne ugotavlja. Poleg tega je tudi 313. člen zakona puščal v veljavi slabost prejšnje ureditve, saj določa, da osebe, ki so bile na dan 31. 3. 1992 vključene v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ostanejo v obveznem pokojninskem in invalidskem zavarovanju po novem zakonu tudi, če ne izpolnjujejo pogojev iz 13. člena, torej tudi če niso zdravstveno sposobne za opravljanje kmetijske dejavnosti.

Višina pokojnine

Zavarovanci, ki svobodno izbirajo zavarovalne osnove, od katerih se jim obračunavajo prispevki (med njimi so tudi kmetje), so dobili po novi ureditvi možnost, da so celo zavarovalno dobo zavarovani od nižjih osnov, v zadnjih desetih letih pa se zavarujejo od čim večjih osnov in poceni pridejo do visokih pokojnin.

Zakonodajno-pravna komisija in nekateri posamezniki so pri sprejemanju zakona predlagali, naj bi se pri izračunu pokojninske osnove upoštevale plače iz celotne zavarovalne dobe posameznega zavarovanca, ne pa iz najugodnejšega desetletnega zavarovalnega obdobja. Vendar je sam predlagatelj na podlagi podatkov iz skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja ugotovil, da bi se v tem primeru pokojnine v povprečju znižale za tretjino, kar bi gmotni položaj upokojencev preveč poslabšalo.

Odjavljanje iz obveznega zavarovanja

Pri izvajanju zakona se je izkazalo, da so se kmetje množično odjavljali iz obveznega zavarovanja. To možnost je imela temelj v prehodnih določbah novega zakona, na podlagi katerih kmetje, ki so morali biti obvezno zavarovani po starem sistemu zavarovanja, ostanejo tudi po 1. 4. 1992 obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovani, tudi če ne izpolnjujejo pogojev iz 13. člena novega zakona, imajo pa možnost odjaviti se iz zavarovanja (313. člen). To možnost so lahko izkoristili tisti kmetje zavarovanci, ki niso dosegli minimalnega dohodka na kmetijo, drugi pa so bili obvezno vključeni v pokojninsko in invalidsko zavarovanje in niso mogli samovoljno odločati o izstopu. Odjavljali so se kmetje, ki so izpolnili pogoje za uveljavitev pravic iz zavarovanja, razen pogoja starosti. Tako so čakali na dopolnitev starosti, ne da bi jim bilo treba v tem času plačevati prispevke, ob dopolnitvi potrebne starosti pa so uveljavili pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. To možnost so izkoriščali tudi na tistih kmetijah, ki so dosegali minimalni dohodek in je zato morala biti vsaj ena oseba na takšni kmetiji obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovana. V tem primeru se je kmet, ki je že izpolnil pogoje za uveljavitev pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, razen pogoja starosti, odjavil iz zavarovanja, v obvezno zavarovanje pa se vključil kateri izmed članov kmečkega gospodarstva, ki pogojev še ni izpolnil (na primer zakonec in otroci).

Spremembe zakona iz leta 1996 so ukinile možnost zavarovanja kmetov za ožji obseg zavarovanja, kar je povzročilo, da številni kmetje niso bili sposobni plačati prispevkov in so se začeli množično odjavljati iz obveznega zavarovanja po 13. členu zakona ter se prijavljali v zavarovanje po 24. členu istega zakona. Tudi ker je ostala višina katastrskega dohodka, ki je pogoj za obvezno zavarovanje, nespremenjena od leta 1994, je bilo vloženih veliko vlog (zlasti zavarovancev iz 13. člena, ki so prešli v novo zavarovanje kljub nedoseganju dohodkovnega cenzusa) za dovolitev odjave iz zavarovanja, ki pa jim zaradi zakonskih določb ni bilo mogoče ugoditi.

3.5 Perspektive razvoja pokojninskega in invalidskega zavarovanja

V evropskih državah so se v preteklem stoletju razvili sistemi javnega pokojninskega zavarovanja na temelju solidarnosti, ki so posamezniku zagotavljali

primerno raven varnosti dohodka in kontinuiteto življenjskega standarda tudi v obdobjih, ko začasno niso delali in v obdobju starosti. V prostovoljna zavarovanja se je vključeval le manjši del prebivalstva.

Globalizacija oziroma konkurenca z državami in njihovimi gospodarstvi, ki zagotavljajo veliko nižjo raven socialne varnosti ali je sploh ne zagotavljajo, odpira vprašanje, ali si lahko evropske države tudi vnaprej privoščijo tako visoko raven socialne varnosti ali pa je treba razmerje med javno in zasebno odgovornostjo spremeniti. Odpira se vprašanje, kako vzpostaviti pošteno ravnotežje med kolektivno solidarnostjo in individualno odgovornostjo. Ekonomska vzdržnost sistemov socialne varnosti je zaradi staranja prebivalstva kot posledice zmanjšanja rodnosti in podaljševanja življenjske dobe, zaradi povečanega števila prejemnikov socialnih dajatev ter zaradi zmanjševanja deleža aktivnega prebivalstva povsod po svetu pod močnim pritiskom. Slovenija se je na ta problem odzvala že z reformo leta 1999, ko je uvedla nov pokojninski zakon. Analiza osnovnih značilnosti in delovanja sedanjega pokojninskega sistema kaže, da je sistem dokaj učinkovit, saj v prvih letih delovanja dejansko ohranja relativno stabilno stanje v pokojninski blagajni. Zviševanje polne starosti ob upokojitvi, podaljševanje delovne dobe za ženske, indeksacija pokojnin, vezava količnikov valorizacije pokojninske osnove na zaostajanje rasti pokojnin za rastjo plač, postopno zniževanje odstotka pokojnine v pokojninski osnovi s 85 % na 72,5 % za nove in stare upokojene (pri polni pokojninski dobi) ter zviševanje števila let za izračun pokojninske osnove (od 10 let na 18 let) so ukrepi, ki to omogočajo. Nadaljnje izvajanje že obstoječe pokojninske reforme bo pomenilo še dodatno zaostajanje realne rasti pokojnin za rastjo plač, vendar kljub temu kaže, da ukrepi na dolgi rok ne bodo zadostovali. Evropska unija in Mednarodni denarni sklad sta Slovenijo postavila na vrh držav, ki so zaradi pokojninskega problema resno finančno ogrožene – prikrit javni dolg naj bi dosegal tudi 200 % BDP. Ti rezultati so odraz dejstva, da so bile socialne pravice v preteklosti prevelike, hkrati pa je hitrost staranja v Sloveniji večja kot v večini drugih držav.

Zaradi različnega zgodovinskega razvoja sistemov in zlasti dohodkovnega položaja prebivalcev ni mogoče povzemati oziroma direktno posnemati sistemov drugih držav, zlasti tistih, v katerih je dohodkovni oziroma socialni položaj prebivalstva bistveno drugačen. Dejstvo je torej, da se in da se bo moralo obdobje delovne aktivnosti zaradi podaljševanja življenjske dobe in spreminjanja demografske slike prebivalstva iz ekonomskih razlogov podaljševati. Pravna ureditev delovnih razmerij in s tem povezan sistem obveznega pokojninskega zavarovanja pa bo moral biti prilagojen novi demografski in zaposlitveni situaciji, saj se bo število mlajših delavcev zmanjševalo. Ena od možnih rešitev je dodatno znižanje indeksacije rasti pokojnin starih in novih upokojencev, kar bi na dolgi rok privedlo do pomembnega znižanja ravni pokojnin v

primerjavi s plačami. Druga učinkovita rešitev je prav gotovo postopen dvig starosti zavarovanca ob upokojitvi in postopno izenačevanje upokojitvenih pogojev za moške in ženske. Naslednja možnost je povečanje vzpodbud za daljše ostajanje v aktivnosti. Pri tem ne smemo pozabiti, da je že v sedanjem pokojninskem zakonu vgrajena možnost zaposlitve preko polne upokojitvene starosti, za kar je posameznik še dodatno nagrajen, vendar je treba dodati, da je tistih, ki se odločajo za podaljšanje delovne aktivnosti malo, zato se v Sloveniji ne gre zanašati na tovrstne finančne vzpodbude. V primeru, da bo prišlo do popolnih sprememb pokojninske reforme, bo prvi pokojninski steber vsekakor izgubljal na pomenu, drugi pokojninski steber pa bo postajal vse bolj pomemben. Prav zaradi tega je pričakovati uvedbo dodatnih vzpodbud za prostovoljno pokojninsko zavarovanje. Močne učinke uveljavitve sprememb bi lahko pomembno omilili z dodatnim znižanjem razlike med minimalno in maksimalno pokojninsko osnovo. S tem bi dejansko olajšali težave revnejšemu sloju, ki si sicer težko, ali pa sploh ne, privoščijo dodatno varčevanje v okviru drugega stebra, hkrati pa bi prisilili srednji in bogatejši sloj v dodatno varčevanje v drugem stebru.

Sedanji pokojninski sistem je precej zapleten in ni pregleden. Nujno je, da sedaj aktivne generacije in mladi čim prej dojamejo, da se bo pomen prvega pokojninskega stebra v prihodnosti zaradi realnega zaostajanja pokojnin za plačami močno znižal. Zadostno poznavanje in javno razkrivanje značilnosti pokojninskega sistema in njegovih učinkov lahko privede do še pravočasnega ustreznega prilagajanja potrošnji in varčevanju aktivnega prebivalstva (povzeto po Stanovnik idr. 2006, Majcen 2005).

4 POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE V OBDOBJU OD 1. 1. 2000 DALJE

Državni zbor Republike Slovenije je na svoji seji 10. 12. 1999 sprejel Novi zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1 (Ur. l. RS, št. 106/99 z dne 23. 12. 1999), ki je pričel veljati 1. 1. 2000 in je bil kasneje večkrat noveliran.²⁷ S tem je prenehal veljati Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki je bil sprejet leta 1992.

S pokojninskim in invalidskim zavarovanjem se ob izpolnitvi določenih pogojev zagotavljajo pravica do pokojnine za primer starosti, izgube delovne zmožnosti ali smrti, pravice iz invalidskega zavarovanja za primer neozdravljivega zmanjšanja delovne zmožnosti, pravica do dodatka za pomoč in postrežbo, pravica do invalidnine, varstveni dodatek k pokojnini in pravica do dodatka za rekreacijo.

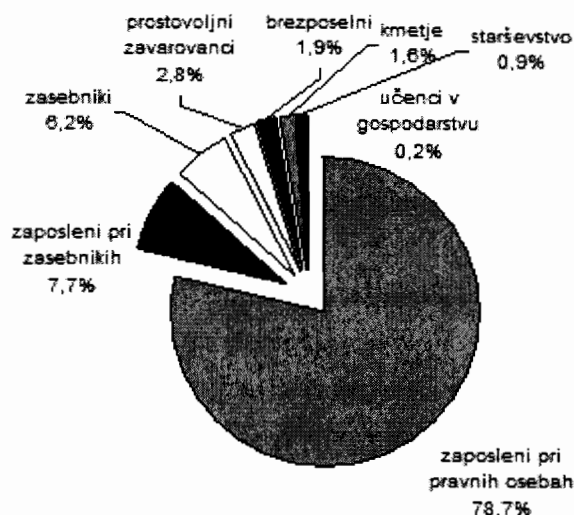
Zakon v bistvu izhaja iz načela generalizacije kroga zavarovancev, po katerem je zakonodajalec zajel v obvezno zavarovanje najširši možni krog zavarovancev. Razlikuje dve večji skupini zavarovancev, in sicer zavarovance, ki so obvezno zavarovani po samem zakonu in zavarovance, ki se v obvezno zavarovanje prostovoljno vključijo. V obvezno zavarovanje vključene zavarovance lahko ločimo na zavarovance za vse primere zavarovanj, na zavarovance za ožji obseg pravic in na zavarovance za poseben primere. Tako je pokojninsko in invalidsko zavarovanje razen v izjemnih primerih obvezno in neodvisno od volje posameznika. Obvezno so zavarovani zaposleni, samozaposleni, kmetje, vajenci, vrhunski športniki, šahisti, brezposelni, ki prejemajo denarno nadomestilo oziroma jim Zavod za zaposlovanje plačuje prispevke za obvezno zavarovanje, starši (mati in oče), ki skrbijo za otroka v prvem letu njegove starosti in ki prejemajo starševski dodatek, ter zaporniki, ki med prestajanjem zaporne kazni delajo poln delovni čas. Poleg tega pa zakon predvideva možnost, da se oseba, ki ne opravlja

---

²⁷ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1A (Ur. l. RS, št. 72/2000 z dne 11. 8. 2000);
Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1B (Ur. l. RS, št. 124/2000 z dne 29. 12. 2000);
Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1C (Ur. l. RS, št. 109/01 z dne 28. 12. 2001);
Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1D (Ur. l. RS, št. 108/02 z dne 12. 12. 2002);
Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1E (Ur. l. RS, št. 135/03 z dne 31. 12. 2003);
Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-1F (Ur. l. RS, št. 72/05 z dne 29. 7. 2005);
Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju – ZPIZ-G (Ur. l. RS, št. 69/2006).

dejavnosti, na podlagi katere bi bila obvezno zavarovana, prostovoljno vključi v zavarovanje (Belopavlovič idr. 2000, 103).

Slika 4.1 Struktura zavarovancev po vrstah zavarovanja

Vir: ZPIZ b. 1.

Sistem obveznega zavarovanja je v novem zakonu dopolnjen še s pravico do državne pokojnine, ki ima značaj pravic iz sistema socialnih pomoči, saj je njena pridobitev vezana na določen dohodkovni cenzus (Belopavlovič idr. 2000, 95).

Osnovni cilj pokojninske reforme je bil v zmanjševanju stroškov. S pomočjo zviševanja upokojitvene starosti, znižanje višine pokojnin in bolj izenačenimi pogoji za priznanje pravic moškim in ženskam, bo z novim zakonom prišlo do skrajšanja povprečne dobe uživanja pokojnine in s tem zmanjševanja stroškov (Cvetko 2000, 115).

Kot *splošen pogoj za pridobitev pravice do starostne pokojnine* sta kumulativno določeni dopolnitev določene starosti in pokojninske dobe. Pogoji za pridobitev te pravice se razlikujejo glede na spol zavarovanca. Obstajajo tri različne možnosti za pridobitev pravice do starostne pokojnine.

Moški lahko pridobijo pravico do starostne pokojnine pri:

- starosti 58 let in 40 let pokojninske dobe ali
- starosti 63 let in 20 letih pokojninske dobe ali
- starosti 65 let in najmanj 15 letih zavarovalne dobe.

Ženska pa lahko pridobi pravico do starostne pokojnine pri:

- starosti 58 let in 38 letih pokojninske dobe ali
- starosti 61 let in 20 letih pokojninske dobe ali
- starosti 63 let in najmanj 15 letih zavarovalne dobe.

Navedene starostne meje se lahko zavarovancem znižajo na račun nege in varstva otrok največ do 56 let starosti in na račun dela pred 18. letom starosti največ do 55 let. Zavarovancem se navedene minimalne starostne meje znižajo tudi, če so imeli pravico do štetja zavarovalne dobe s povečanjem. Novi zakonski pogoji za pridobitev pravice do starostne pokojnine za ženske se uveljavljajo postopoma in smo še v prehodnem obdobju.

V Republiki Sloveniji je bilo v letu 2006 povprečno 536.887 upokojencev. Od tega je bilo 322.755 prejemnikov starostnih pokojnin, 96.115 invalidskih pokojnin, 69.735 družinskih pokojnin, 3.962 prejemnikov vojaških pokojnin ter 3.784 prejemnikov pokojnin po prejšnjem Zakonu o starostnem zavarovanju kmetov (SZK), 22.569 vdovskih pokojnin in 17.690 državnih pokojnin.

Tabela 4.1 Struktura pokojnin po vrstah pokojnin – 2006

Vrsta pokojnine	delež (v %)
Starostne	60,1
Invalidske	17,9
Družinske	13,0
Vdovske	4,2
Državne	3,3
Kmečke SZK	0,7
Vojaške	0,7
Akontacije	0,1

Vir: ZPIZ 2007.

Zavod izplačuje tudi starostne in družinske pokojnine, ki so bile priznane in odmerjene v skladu z določbami prejšnjega zakona o starostnem zavarovanju kmetov. Višina teh pokojnin je za vse upravičence enaka. Ob uveljavitvi ZPIZ-1 je bila določena v znesku polovice najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo, veljavne v zadnjem mesecu pred uveljavitvijo ZPIZ-1, torej v mesecu decembru 1999, nato pa se usklajuje na enak način kot pokojnine. Pokojnina kmeta borca s statusom borca NOV pa je bila določena v višini pokojnine za polno pokojninsko dobo, veljavne v zadnjem mesecu pred uveljavitvijo ZPIZ-1, ki se nato prav tako usklajuje na enak način kot pokojnine. V letu 2006 je znašala povprečna mesečna starostna oziroma družinska pokojnina iz naslova starostnega zavarovanja kmetov 45.841,46 SIT ali 5,0 % več od mesečnega povprečja leto poprej. Povprečna mesečna starostna oz. družinska pokojnina kmeta borca NOV izplačana v letu 2006 pa je znašala 91.682,93 SIT, kar je prav tako 5 % več kot mesečno povprečje predhodnega leta.

Gospodarska kriza in šibka gospodarska rast sta povzročila visoko stopnjo brezposelnosti, ki povzroča visoke socialne stroške. Visoka stopnja socialne varnosti potrebuje visoke prispevke delodajalcev, ki pa zaradi tako nastalih visokih stroškov dela postajajo nekonkurenčni na svetovnih trgih, kar jih sili v selitev svojih poslov v dežele tretjega sveta, doma pa nato ostaja kopica brezposelnih ljudi. Konstantna brezposelnost pa pomeni dejansko zmanjšanje aktivne populacije, temu pa sledi primanjkljaj v javnih pokojninskih blagajnah. Stopnja brezposelnosti pa ne bi bila dosti višja, če ne bi veliko zaposlenih enostavno predčasno upokojili. S tem pridemo do paradoksa: ljudje živijo dlje, upokojujejo pa se vse mlajši. Posledice masovnega predčasnega upokojevanja v Sloveniji pa nazorno kaže spodnja tabela, iz katere je vidno očitno slabšanje razmerja med zavarovanci in upokojenci, saj so bili v letu 1984 trije zavarovanci na enega upokojenca, v letu 2006 pa le še 1,6 zavarovanca na upokojenca. Takšno razmerje je eden bistvenih razlogov primanjkljaja potrebnih finančnih sredstev za izvajanje pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki ga mora praviloma nato kriti državni proračun na podlagi državnega jamstva.

Tabela 4.2 Razmerje med zavarovanci in upokojenci v obdobju od 1984 do 2006

Leto	Zavarovanec : upokojenec	Zavarovalec : upokojenec
2006	1000:620	1: 1,6
2005	1000:628	1: 1,59
2004	1000:626	1: 1,6
2003	1000:661	1: 1,61
2002	1000:608	1: 1,64
2001	1000:585	1: 1,71
2000	1000:575	1: 1,74
1999	1000:595	1: 1,68
1998	1000:602	1: 1,66
1990	1000:434	1: 2,30
1984	1000:331	1: 3,00

Vir: ZPIZ b. l.

4.1 Temeljna načela obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja

Temeljna načela obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja izhajajo iz same vsebine zakona. To so:

Načelo solidarnosti

Načelo solidarnosti v pokojninskem in invalidskem zavarovanju se uresničuje tako, da se zagotavlja materialna in socialna varnost tudi tistim delavcem, ki si glede na svoj delovni prispevek in glede na predpisane pogoje iz objektivnih razlogov ne bi mogli zagotoviti splošne ali na družbeno odgovorni ravni določene materialne in socialne varnosti (Priatelj 1998, 105). Po načelu solidarnosti se sredstva socialnega zavarovanja prerazporejajo od zavarovancev z višjimi dohodki k zavarovancem z nižjimi dohodki.

Socialno zavarovanje jemlje bogatim in daje revnim. Gre za odstopanje od čistih zavarovalniških principov, zaradi česar pravimo, da gre za socialno zavarovanje. Solidarnost je zelo poudarjena v obveznem zdravstvenem zavarovanju, saj mora nosilec obveznega zavarovanja sprejeti v zavarovanje vsakogar, ne glede na očitne razlike v zdravstvenem stanju. Ravno tisti, ki služijo največ in zato tudi plačujejo najvišje prispevke, so praviloma zelo ozdravi ali vsaj ne iščejo pomoči.

Načelo vzajemnosti

Načelo vzajemnosti se v pokojninskem in invalidskem zavarovanju uresničuje s tem, da si subjekti pokojninskega in invalidskega zavarovanja zagotavljajo materialno in socialno varnost za vsakega od njih in vzajemno, eni za druge, tako da večji del plačuje prispevke za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, medtem ko pravice iz tega zavarovanja uživajo le tisti zavarovanci, ki so izpolnili pogoje za pridobitev pravic. Zavarovanci si vzajemno zagotavljajo materialno in socialno varnost v primeru invalidnosti, starosti, smrti in v nekaterih zavarovalnih primerih. Prispevke plačujejo vsi, pravice pa uveljavijo le tisti zavarovanci, ki izpolnjujejo pogoje.

Načelo enotnosti zavarovanja

To načelo v našem pokojninskem in invalidskem zavarovanju pomeni, da so v istem zavarovanju in pri istem nosilcu enotno obvezno zavarovani vsi delavci in drugi delovni ljudje ne glede na to, kakšno pridobitno delo oziroma dejavnost opravljajo v času zavarovanja. V tem sistemu so namreč skupaj zavarovani vsi delavci, samostojni podjetniki in druge osebe, ki opravljajo samostojno dejavnost, kmetje, vrhunski športniki, osebe, ki opravljajo versko službo, brezposelni in osebe na javnih delih, ter še vrsta drugih.

Načelo obveznosti zavarovanja

Načelo obveznosti zavarovanja pomeni, da se pokojninsko in invalidsko zavarovanje uvede samodejno oziroma takoj, ko posameznik sklene delovno razmerje ali ko prične opravljati podjetniško, samostojno ali drugo dejavnost. Zavarovanci stopijo

v zavarovanje, ki traja brez prekinitve ves čas, dokler je človek v delovnem razmerju ali opravlja samostojno dejavnost brez privolitve. Skratka, posamezniku ne nudijo možnosti izbire, ali želi vstopiti v pokojninsko in invalidsko zavarovanje ali ne.

Država je uvedla načelo obveznosti zavarovanja ravno zaradi bojazni, da bi mladi izkoristili možnosti, če bi bila ta dana, da se ne bi pokojninsko in invalidsko zavarovali. Na ta način bi lahko mladi varčevali za starost ali pa bi denar porabili za sprotno potrošnjo. Bojazen države je v tem, da bi ji na tak način ostali stari ljudje v skrbi, to pa bi državi predstavljalo težko socialno breme.

Načelo da izvirajo pravice iz dela

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje temelji na dejstvu, da je za vstop v zavarovanje potrebno delovno razmerje oziroma neko delo. Tudi pravice in njihova višina so praviloma pogojene za določenim trajanjem ali obdobjem dela oziroma zavarovanja. Zavarovančevo delo je tako podlaga in tudi merilo za pridobitev pravic in se v pokojninskem in invalidskem zavarovanju v končni posledici izkazuje zlasti skozi višino njegovih letnih plač oziroma zavarovalnih osnov, od katerih je plačeval prispevke. Kasneje tvorijo te plače njegovo pokojninsko osnovo, ali pa so merilo za pridobitev nekaterih drugih pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja (Priatelj 2000, 104).

4.2 Obvezno zavarovanje kmetov in članov njihovih gospodarstev

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (v nadaljevanju ZPIZ-1) v drugem delu opredeljuje zavarovance – osebe, za katere zakon določa obveznost zavarovanja, in osebe, ki sicer ne izpolnjujejo pogojev za obvezno zavarovanje, a jim je zakonodajalec omogočil, da se v določenih primerih oziroma pod določenimi pogoji prostovoljno vključijo v obvezno zavarovanje. Pri nadzoru obveznega zavarovanja kmetov prihaja do težav, saj ni registra ali uradne evidence kmetov. Zato je, poleg zakonske določitve o obveznem zavarovanju kmetov, podrobnejši način za določanje obvezno zavarovanih kmetov določen v Odredbi o določitvi najnižjega dohodka kmečkega gospodarstva, ki je podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje (Ur. l. RS, št. 11/2003), ki jo skupno izdala ministra pristojna za delo in kmetijstvo. Po tej določbi se mora na kmetiji, katere obdavčljivi dohodek iz kmetijstva presega znesek letne minimalne plače, v obvezno zavarovanje vključiti vsaj en član kmečkega gospodarstva. V navedeni cenzus se upošteva katastrski dohodek povečan z določenim količnikom. Nihče pa se ni dolžan vključiti v obvezno zavarovanje na podlagi opravljanja kmetijske dejavnosti, če je na kmetiji kmet ali kak drug član kmečkega gospodarstva že vključen v obvezno zavarovanje ali upokojen.

4.2.1 Pogoji za obvezno zavarovanje kmetov

16. člen ZPIZ-1 določa pogoje, pod katerimi so v obvezno zavarovanje vključeni kmetje in člani kmečkih gospodarstev, ter druge osebe, ki v RS opravljajo kmetijsko dejavnost.²⁸ Na tej podlagi so lahko zavarovani lastniki, zakupniki in drugi posestniki kmetij na ozemlju Republike Slovenije, ki so zavezanci za plačevanje davka od opravljanja kmetijske dejavnosti. O zavezancih za plačilo davka vodijo evidenco davčni organi, zato je izvedba obveznega zavarovanja kmetov tudi mogoča (Kuhelj 2000, 24).

Prvi pogoj za vključitev v zavarovanje je, da se morajo vse navedene osebe s kmetijsko dejavnostjo ukvarjati kot z edinim ali glavnim poklicem. To pomeni, da niso v delovnem razmerju z več kot polovico polnega delovnega časa, da ne opravljajo druge dejavnosti, na podlagi katere bi bile zavarovane, ali niso na šolanju.

Drugi pogoj je, da morajo biti zavarovanci ob vstopu v zavarovanje stari najmanj 15 let in splošno zdravstveno sposobni za opravljanje kmetijske dejavnosti. Starost 15 let je splošen pogoj, ki ga pozna tudi delovnopravna zakonodaja in brez katerega ni mogoče na zakonit način skleniti pogodbe o zaposlitvi. Ker velja ta pogoj za zaposlene zavarovance, je prav, da velja tudi za kmete. Pomembna je tudi zahteva po zdravstveni sposobnosti za opravljanje kmetijske dejavnosti, ki jo ugotavlja služba medicine dela. Predhodno dokazovanje zdravstvene sposobnosti je prav tako pomembno za vstop v delovno razmerje, ugotavlja pa se na predhodnem preventivnem zdravstvenem pregledu. Pri kmečkih zavarovancih pa je ugotavljanje oziroma dokazovanje zdravstvene sposobnosti pred vstopom v zavarovanje pomembno zlasti zaradi uveljavljanja pravic iz naslova invalidnosti in zato, da se izognemo dvomom, ali je bila oseba sposobna za svoje delo v času vstopa v zavarovanje.

---

²⁸ 16. člen ZPIZ-1 (Ur. l. RS, št. 106/1999): »Kmetje in člani njihovih gospodarstev ter druge osebe, ki v Republiki Sloveniji samostojno opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini ali glavni poklic, se obvezno zavarujejo, če ob vložitvi prijave v zavarovanje:

- niso mlajši od 15 let in imajo zdravstveno sposobnost za opravljanje kmetijske dejavnosti, ki jo ugotavlja služba medicine dela in
- na zavarovanega člana dosegajo najmanj tolikšen katastrski dohodek ali drug dohodek kmečkega gospodarstva, ki ustreza znesku minimalne plače.

Kot kmečko gospodarstvo po prejšnjem odstavku se šteje življenjska skupnost, skupna proizvodnja in poraba prihodkov vseh članov kmečkega gospodarstva, ne glede na sorodstvene vezi, pod pogojem, da se najmanj en član gospodarstva ukvarja s kmetijstvom, kot edino ali glavno dejavnostjo. Kot drugi dohodki kmečkega gospodarstva v smislu prvega odstavka tega člena se štejejo prihodki, od katerih se plačuje davek iz kmetijske dejavnosti, ter prihodki iz drugih dejavnosti, kot so prihodki iz perutninarstva, živinoreje, čebelarstva, ribištva in drugih kmetijskih dejavnosti.

Minister, pristojen za delo, v soglasju z ministrom, pristojnim za kmetijstvo, določi cenzus iz druge alineje prvega odstavka tega člena.

Tretji pogoj je, da morajo osebe v kmečkem gospodarstvu na zavarovanega člana dosežati najmanj tolikšen katastrski ali drug dohodek, ki ustreza znesku minimalne plače. Tako določen cenzus je najpomembnejša novost v zvezi z obveznim zavarovanjem kmetov, saj se je do uveljavitve tega zakona vključitev v obvezno zavarovanje vezala na zjamčeno plačo, ki pa je bistveno nižja. Sprememba cenzusa je bila nujna, saj zjamčena plača ni več najnižji dohodek, zagotovljen delavcem za polni delovni čas, temveč ima le še funkcijo premoženjskega cenzusa pri uveljavljanju nekaterih socialnih dajatev.

V spodnji tabeli so navedeni dejanski zneski prispevkov za socialno varnost, ki jih morajo plačati kmetje oz. njihovi družinski člani zavarovani na podlagi 16. člena ZPIZ-1, s podlago zavarovanja 51 in 52, za mesec oktober 2007:

Tabela 4.3 Prispevki zavarovancev 16. člena ZPIZ-1

Vrsta prispevka	Stopnja (v %)	Znesek (v EUR)
za PIZ	15,5	83,47
za zdravstvo	5,21	28,06
za pogrebnino, posmrtnino	1,15	6,19
poškodbe pri delu	0,53	2,85
za starševsko varstvo	0,20	1,08
Skupaj		121,65

Vir: ZZZS 2007a.

4.2.2 Kmečko gospodarstvo

V 16. členu ni izrecno določeno, da se lahko na kmetiji na podlagi opravljanja kmetijske dejavnosti zavarujejo le družinski člani kmeta – zavezanca za plačevanje davkov. Kljub temu se to predpostavlja, saj morajo druge osebe, ki s kmetom niso družinsko povezane in delajo na kmetiji, pri njem praviloma v delovnem razmerju, zato jih mora kmet prijaviti v zavarovanje kot delavce na podlagi 13. člena ZPIZ-1. Obvezno zavarovanje ni avtomatično vezano na kmetove družinske člane, ampak na člane kmečkega gospodarstva (Belopavlovič idr. 2000, 160). S tem je izražen dodaten pogoj, da morajo družinski člani na kmetiji tudi dejansko živeti in delati kot člani gospodinjstva. Definicija kmečkega gospodarstva je v Zakon v določeni meri prenesena iz Odredbe o določitvi najnižjega katastrskega dohodka oziroma drugega dohodka na kmetiji, ki je podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje in pomeni proizvodno in življenjsko skupnost vseh članov gospodarstva, pri čemer je pomembno, da se vsaj en član ukvarja s kmetijstvom, kot edino ali glavno dejavnostjo.

V tem delu zakon sicer določa, da pri tem sorodstvene vezi niso potrebne, kar pa vseeno ne sme prevladati v primeru presoje, ali gre pri osebah, ki niso družinski člani za delovno razmerje ali le za skupno bivanje in občasno pomoč ter delo. Pri tem bo treba delovno razmerje presojati v skladu z delovnopravno definicijo delovnega razmerja, po kateri je le-to razmerje med delavcem in delodajalcem, v katerem se delavec prostovoljno vključi v organiziran delovni proces delodajalca in v njem za plačilo, osebno in nepretrgano opravlja delo po delodajalčevih navodilih in pod njegovim nadzorom.

4.2.3 *Opravljanje drugih kmetijstvu sorodnih dejavnosti*

Obvezno zavarovanje ni predvideno le za lastnike, najemnika ali posestnike kmetij, ter člane njihovega gospodarstva, temveč tudi za osebe, ki s svojim osebnim delom kot edini in glavni poklic opravljajo kmetijsko dejavnost. Zakon (16. člen, 3. odstavek) pri tem primeroma navaja dejavnosti, kot so perutninarstvo, živinoreja, čebelarstvo, ribištvo. Ob tem obstajajo tudi dejavnosti, ki v zakonu sicer niso izrecno navedene (na primer planšarstvo, sirarstvo in podobno), kljub temu pa v skladu s tem členom zagotavljajo vključitev v obvezno zavarovanje, če osebe pri opravljanju teh dejavnosti pridobivajo ustrezen dohodek (Belopavlovič idr. 2000, 161).

4.2.4 *Odredba o določitvi najnižjega katastrskega dohodka oziroma drugega dohodka na kmetiji, ki je podlaga za vključitev v obvezno zavarovanje*

Čeprav sta višina in valorizacija minimalne plače znani in sta za koledarsko leto določeni z zakonom, socialnim sporazumom ali dogovorom o politiki plač med socialnimi partnerji, je zakonodajalec vseeno zahteval, da minister, pristojen za delo, v soglasju z ministrom pristojnim za kmetijstvo, določi cenzus, ki ga morajo doseči zavarovanci za vstop v obvezno zavarovanje na zavarovanega člana. Pri tem gre za določitev dohodkov iz kmetijske dejavnosti in katastrskega dohodka kmetije, za katere velja, da ustrezajo znesku minimalne plače (16. člen ZPIZ-1, 4. odst.). V zakonu je kot mejni znesek minimalna plača, vendar se to merilo ne uporablja neposredno. Kmetje, ki delajo na kmetijah z nižjim katastrskim dohodkom, se lahko v skladu s 34. členom zakona vključijo v zavarovanje.

Odredba o določitvi najnižjega dohodka kmečkega gospodarstva, ki je podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje (Ur. l. RS, št. 11/2003) določa, da se kmet vključi v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, če je dohodek kmečkega gospodarstva iz kmetijske dejavnosti dosegel najmanj 1.172.812,00 tolarjev. Odredba določa, da se za dohodek kmečkega gospodarstva šteje katastrski dohodek kmetijskih in gozdnih zemljišč, ki je bil podlaga za zadnjo odmero davka iz kmetijstva oz. iz kmetijske dejavnosti. Odredba določa, da se katastrski dohodek

pomnoži s količnikom za preračun katastrskega dohodka, ki ga določi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Količnik za preračun katastrskega dohodka določa Pravilnik o metodologiji za upoštevanje dohodka iz kmetijske dejavnosti za pridobitev pravice do denarne socialne pomoči in denarne pomoči (Ur. l. RS, št. 31/2001) in znaša 2,7. To pomeni, da mora biti neto katastrski dohodek za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje 434.375,00 SIT oz. 1.812,61 EUR.

Predvidoma se bo moral vsaj en član kmečkega gospodarstva (kmet ali njegov družinski član) obvezno zavarovati, če katastrski dohodek presega navedeni cenzus. Ker pa se ta cenzus ves čas zvišuje (leta 1996 je znašal 104.000,00 SIT leta 2000 165.000,00 SIT, leta 2001 že 441.189,00 SIT), se zmanjšuje krog kmetij, na katerih je obvezna vključitev v socialno zavarovanje. Tudi na kmetiji, kjer katastrski dohodek presega večkratnik navedenega cenzusa, se mora v obvezno zavarovanje vključiti le en član kmečkega gospodarstva (Štrovs 2000), drugi člani pa se lahko vključijo v prostovoljno zavarovanje. Pri ugotavljanju katastrskega dohodka kot podlage za vključitev v pokojninsko in invalidsko zavarovanje se ne upoštevajo oprostitve in olajšave, ki so določene v zakonu o dohodnini.

V primeru, ko se cenzus najnižjega zneska katastrskega dohodka, ki je podlaga za obvezno zavarovanje poviša, zavarovanec pa ne izpolnjuje več pogojev za obvezno zavarovanje po 16. členu ZPIZ-1, zavarovancu pravno razmerje ne preneha. Ni možno po uradni dolžnosti z odločbo ugotoviti prenehanja zavarovalnega razmerja in zavarovanca odjaviti iz zavarovanja, če tega ne stori sam zavezanec z vložitvijo odjave iz zavarovanja. Lahko pa se kmet, ki ne dosega predpisanega cenzusa za vključitev v obvezno pokojninsko zavarovanje, odjavi iz obveznega zavarovanja in se prijavi v prostovoljno zavarovanje na podlagi 1. odstavka 34. člena ZPIZ-1.

4.2.5 Edini ali glavni poklic

Šteje se, da samozaposleni in kmetje opravljajo samostojno dejavnost kot edini poklic, če niso v delovnem razmerju in ne opravljajo druge dejavnosti, na podlagi katere so zavarovani, ali niso na šolanju.

Zavarovanci opravljajo samostojno dejavnost kot glavni poklic, če so v delovnem razmerju s polovico ali manj kot polovico polnega delovnega časa in niso na šolanju.

4.2.6 Zavarovanje do polnega delovnega časa

Zavarovanci, ki so zavarovani na podlagi delovnega razmerja manj kot polni delovni čas, ker imajo sklenjeno pogodbo o zaposlitvi s krajšim delovnim časom od polnega, se lahko za preostali delovni čas do polnega zavarujejo na podlagi določb, ki urejajo zavarovanje samozaposlenih in kmetov. V primerjavi z zakonom iz leta 1992 je

ta določba razširjena, saj je bila v starem zakonu dana možnost zavarovanja do polnega delovnega časa le tistim, ki so opravljali kmetijsko dejavnost.

4.2.7 Nastanek in trajanje zavarovalnega razmerja

Drugi odstavek 7. člena ZPIZ-1 določa, da nastane zavarovalno razmerje na podlagi zakona z vzpostavitvijo pravnega razmerja, ki je podlaga za zavarovanje. To pomeni, da nastane zavarovalno razmerje za zaposlene z dnem vstopa v delovno razmerje, za samozaposlene pa z dnem vpisa v ustrezen razvid ali register, če je ta predpisan, oziroma z dnem začetka opravljanja samostojne dejavnosti. 30. člen ZPIZ-1 določa, da traja zavarovanje od začetka pravnega razmerja, ki je podlaga za obvezno zavarovanje, do prenehanja takšnega razmerja, razen če ZPIZ-1 ne določa drugače.

V 33. členu ZPIZ-1 je določeno trajanje obveznega zavarovanja samozaposlenih oseb. Za kmete nastane razmerje z dnem začetka opravljanja kmetijske dejavnosti, zaključí pa se s prenehanjem opravljanja kmetijske dejavnosti. Nastanek pravnega razmerja je treba sporočiti nosilcu obveznega zavarovanja z obvezno prijavo v zavarovanje na predpisanem obrazcu. Zavezance za vlaganje prijav v zavarovanje, krajevno pristojnost za vlaganje prijav ter roke za vložitev prijav in vnos v evidence ureja Zakon o matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki določa upravljavca matične evidence, to je Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Prijave in odjave za pokojninsko in invalidsko zavarovanje opravlja Zavod za zdravstveno zavarovanje, ki odstopi potrebne podatke Zavodu za zaposlovanje, Davčnemu uradu in končno Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki jih trajno hrani. Kmetje morajo torej vložiti prijavo v zavarovanje sami pri pristojnem Zavodu za zdravstveno zavarovanje, za člane kmečkega gospodarstva pa vloži prijavo nosilec kmetijske dejavnosti. Prijavo v zavarovanje je treba vložiti v 8 dneh od dneva začetka opravljanja dela ali izpolnitve pogojev za vstop v zavarovanje ali od dneva izdaje odločbe o lastnosti zavarovanca (Belopavlovič idr. 2000, 125).

4.2.8 Podlaga za obvezno zavarovanje v primeru več pravnih razmerij

V praksi se večkrat pojavlja problem, na kakšni podlagi zavarovati osebo, ki opravlja dve ali več dejavnosti, od katerih bi bila lahko vsaka podlaga za vključitev v obvezno zavarovanje. To vprašanje je bilo nujno urediti v Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, saj bi drugače imeli zavarovanci možnost izbrati tisto podlago za zavarovanje, ki bi njim bolj ustrezala. Gre za problem, ki se je večkrat pojavil v praksi in ga prej veljavni zakon ni razrešil.

ZPIZ-1 v 25. členu določa, da se v takem primeru oseba zavaruje po tisti podlagi, ki je v zakonu navedena pred drugimi podlagami. To pomeni, da se samostojni podjetnik

posameznik, ki ob tem opravlja še kmetijsko dejavnost, zavaruje kot samozaposleni, na podlagi 15. člena ZPIZ-1 in ne kot kmet na podlagi 16. člena ZPIZ-1. Postavljena je naslednja izključujoča hierarhija podlag za zavarovanje: delovno razmerje (prvi štirje odstavki 13. člena in 14. člen), opravljanje samostojne gospodarske ali druge samostojne dejavnosti (prvi odstavek 15. člena), opravljanje samostojne kmetijske dejavnosti (16. člen), vajeništvo (20. člen), vrhunski šport ali šah (21. člen), osebe, ki brez delovnega razmerja opravljajo delo za plačilo (peti odstavek 13. člena), poslovodne osebe in družbeniki (drugi odstavek 15. člena), brezposelnost (22. člen), starševstvo (23. člen), zapor (24. člen) in prostovoljna vključitev v zavarovanje – 34. člen (Štrovs 2000, 67).

4.2.9 Posebni primeri zavarovanja

Glede na majhnost in razdrobljenost kmetij večina kmetov v Sloveniji opravlja kmetijsko dejavnost kot dopolnilno dejavnost. Večji del kmetijskih površin leži na hribovskih območjih, kjer je strojno obdelovanje zahtevnejše, nesreče pri delu pa pogostejše, zato je tveganje invalidnosti veliko večje. Kategorija kmetov, ki niso zavarovani na podlagi kmetijske dejavnosti, je v Republiki Sloveniji zelo številčna, zato je pomembno, da je Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju uredil nov status v primeru nesreče pri opravljanju kmetijske dejavnosti oziroma dejavnosti v zvezi z opravljanjem te kmetijske dejavnosti.

Tako se osebe, ki opravljajo kmetijsko dejavnost in niso zavarovane kot kmetje po 16. členu ZPIZ-1, niti niso prostovoljno vključene v obvezno zavarovanje po šesti alineji prvega odstavka 34. člena ZPIZ-1, niti niso zavarovane po četrti alineji prvega odstavka 26. člena, lahko zavarujejo za primer invalidnosti, telesne okvare ali smrti, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni pri opravljanju kmetijske dejavnosti (invalidsko zavarovanje oseb, ki opravljajo samostojno dejavnost). S tem členom se uvaja prostovoljno zavarovanje oseb ki opravljajo kmetijsko dejavnost, na podlagi katere niso vključene v obvezno zavarovanje. To pomeni, da so te osebe vključene v obvezno zavarovanje na drugi podlagi ali da njihov dohodek ne dosega cenzusa, potrebnega za vključitev v obvezno zavarovanje. V Sloveniji je kategorija kmetov, ki niso zavarovani na podlagi kmetijske dejavnosti, zelo številčna, zato je pomembno, da je zakon uredil njihov status v primeru nesreče pri delu ali bolezni pri opravljanju kmetijske dejavnosti (Belopavlovič idr. 2000, 181). Tako se bo polkmet, ki je sicer obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovan kot delavec, samostojni podjetnik posameznik ali na drugi podlagi, zavaroval za primer poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, ki bi ga lahko prizadela pri opravljanju kmečkega dela na kmetiji, kjer živi in dela. V tako omejenem obsegu se bo lahko tudi prostovoljno vključil v zavarovanje tudi kot član kmečkega gospodarstva na kmetiji, kjer je kdo že vključen v obvezno

zavarovanje kot kmet, ali pa kmet na kmetiji, ki ne dosega dohodkovnega cenzusa za vključitev v obvezno zavarovanje.

Obdobja, v katerem je oseba vključena v zavarovanje za posebne primere, se ne štejejo v zavarovalno dobo. Prispevki za to zavarovanje se plačujejo od osnov ali v pavšalnih zneskih. Ti se določijo s sklepom o določitvi prispevkov za posebne primere zavarovanja, ki ga sprejme skupščina Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

4.2.10 Izvzem iz obveznega zavarovanja

Dohodek kot pogoj za izvzem iz obveznega zavarovanja

Možnost izvzema iz zavarovanja po prvem odstavku 18. člena ZPIZ-1 je namenjena samozaposlenim in kmetom, ki svojo dejavnost sicer opravljajo kot edini in glavni poklic, vendar pri tem dosega relativno nizek dohodek. Gre torej za osebe, ki se morajo obvezno zavarovati po 16. členu tega zakona, vendar imajo pravico, da po določenem času zaprosijo za izvzem iz zavarovanja. Pogoj za izvzem je, da mesečna osnova za obračun davka iz dejavnosti takega zavarovanca ne dosega polovice zneska minimalne plače v obdobju šestih mesecev pred uveljavitvijo izvzema. Prejšnji ZPIZ take možnosti izstopa iz obveznega zavarovanja ni poznal, poleg tega pa tudi ni omogočal začasnega odloga ali odpisa plačila prispevkov. Zato je prihajalo do problemov zlasti pri malih kmetih in obrtnikih, katerih dohodki niso dosegali ali so le neznatno presegali znesek prispevkov in ki so ne glede na nizek dohodek morali ostati v zavarovanju. Iz tega naslova je nastal velik delež nepobranih prispevkov, ki so se mu kasneje pridružile še zapadle obresti. Za nazaj je del te problematike rešil Zakon o načinu poravnave dospelih neplačanih obveznih dajatev (Uradni list RS št. 1/2000), v naprej pa jo rešujeta 228. člen ZPIZ-1 (le-ta govori o pobiranju prispevkov, med drugim pa ureja tudi možnost odpisa, delnega odpisa, odloga in obročnega odplačevanja prispevkov po kriterijih, ki jih določi Skupščina ZPIZ-a) in možnost izvzema iz zavarovanja.

Institut izvzema iz obveznega zavarovanja je namenjen osebam, za katere je jasno, da stanje ni le začasno, temveč da tudi v prihodnje na podlagi dohodka, ki ga ne dosega, od njih ni mogoče pričakovati, da bi zmogle obveznosti iz obveznega zavarovanja.

Pri tem je treba poudariti, da se lahko izvzem prizna le na podlagi izrecne zahteve upravičenca in ne po uradni dolžnosti na podlagi podatkov pristojne davčne službe, kar pomeni, da bo zavarovanec, ki sicer dosega najnižji dohodek in ne zaprosi za izvzem, še naprej ostal zavarovanec v obveznem zavarovanju.

Oseba v času izvzema iz zavarovanja nima statusa zavarovanca in ne plačuje prispevkov, zato se obdobje izvzema ne šteje v zavarovalno dobo. Na prvi pogled je

izguba zavarovanja huda sankcija za izvzem iz obveznega zavarovanja. Ob upoštevanju pogojev za pridobitev pravice do pokojnine, kjer bo zavarovanec pridobil pravico do starostne pokojnine že s 15 leti zavarovalne dobe ali 20 let pokojninske dobe in varstvenega dodatka, pa zavarovanec zaradi izvzema iz obveznega zavarovanja praviloma ne bo dosti na slabšem, če bo brez zavarovalne dobe v času, za katerega je oproščen zavarovanja, do dopolnitve upokojitvene starosti dopolnil minimalno pokojninsko ali zavarovalno dobo. Nova možnost se je pokazala z uvedbo pravice do državne pokojnine.

Starost kot pogoj za izvzem iz obveznega zavarovanja

Ta pogoj je namenjen osebam, ki so že dopolnile polno starost in uživajo pokojnino. Upokojenci bi praviloma morali ob uveljavitvi pravice do pokojnine prenehati s pridobitno dejavnostjo, kar pomeni, da bi na primer kot podjetniki, obrtniki ali družbeniki morali ukiniti svojo dejavnost, saj status zavarovanca in upokojenca praviloma nista združljiva. Upokojencu se že po prejšnjih predpisih ni bilo treba vključiti v obvezno zavarovanje, čeprav je bil vpisan v razvid samostojnih podjetnikov posameznikov, če je opravljal domačo ali umetno obrt, ali dejavnost sobodajalca, če ni opravljal dejavnosti z osebnim delom, ker je imel zaposlenega vsaj enega delavca za opravljanje te dejavnosti, ali če je do upokojitve opravljal isto dejavnost, v enakem obsegu, vendar je bil zavarovan na podlagi delovnega razmerja.

Zakonodajalec se je odločil za izjemo, ki pomeni blažjo ureditev in je za upokojence, ki opravljajo samostojno dejavnost dopusten izvzem iz obveznega zavarovanja, samo pod pogojem, da so dopolnili starost 63 let moški oziroma 61 let ženske, ki je uveljavljena brez prehodnega obdobja (52. člen ZPIZ-1). V tem primeru lahko taka oseba zaprosi za izvzem iz zavarovanja, tudi če njen dohodek iz dejavnosti presega mesečno osnovo za obračun davka, predpisano v višini polovice minimalne plače, če dejavnosti ne opravlja z osebnim delom ker ima zaposlenega vsaj enega delavca. To pomeni, da lahko oseba še naprej vodi in nadzoruje dejavnost, vendar je sama fizično ne sme opravljati.

Upokojenci, ki so ob uveljavitvi Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ZPIZ -1 uživali pravico do pokojnine po prejšnjih predpisih, čeprav so bili vpisani v razvid samostojnih podjetnikov posameznikov, ter so v prejšnjem koledarskem letu z dohodki iz te dejavnosti presegli znesek minimalne plače, se bodo morali odločiti, ali bodo nadaljevali samostojno dejavnost. V tem primeru se bodo morali prijaviti v obvezno zavarovanje za čas od uveljavitve novega Zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju dalje. S ponovno pridobitvijo lastnosti zavarovanca se jim preneha izplačevati pokojnina, istočasno pa postanejo zavezanci za plačevanje prispevkov za pokojninsko in invalidsko ter zdravstveno zavarovanje.

Ne glede na starost se bo pokojnina še vedno izplačevala upokojencu, ki opravlja samostojno umetniško ali drugo kulturno dejavnost, dejavnost ustvarjalca izumov, novih oblik in teles. Omejena je tudi dosedanja praksa, ko so se zavarovanci neposredno pred upokojitvijo prijavi v razvid samostojnih podjetnikov posameznikov in potem opravljali samostojno dejavnost brez obremenitev s prispevki za socialno zavarovanje ter obenem prejeli pokojnino. Po novem Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju je izvzem iz obveznega zavarovanja dovoljen le v primeru, če je imel zavarovanec status samostojnega podjetnika posameznika najmanj 6 mesecev pred upokojitvijo.

Postopek za izvzem iz zavarovanja

Zakon v zadnjem odstavku obravnavanega člena pooblašča ministra, pristojnega za delo, da po predhodnem mnenju finančnega ministra izda izvršilni predpis, v katerem bo urejen postopek uveljavljanja pravice do izvzema iz zavarovanja za zavarovance iz 15. in 16. člena zakona. Pri tem bo prišlo do vprašanj v zvezi z upoštevanjem mesečnih osnov za obračun davka iz dejavnosti v primerih, ko se ta ne ugotavlja mesečno. Pri kmetih, ki ne ugotavljajo dohodka, temveč so obdavčeni od katastrskega dohodka, bo merilo katastrski dohodek. Pri zavarovancih, ki opravljajo več samostojnih dejavnosti, od katerih iz vsake posamezne ne dosega limita, skupni dohodek iz vseh dejavnosti pa ga presega, se bodo upoštevali skupni dohodki iz vseh samostojnih dejavnosti. Iz omenjenega lahko povzamemo, da bodo v Pravilniku o postopku za uveljavljanje izvzema iz obveznega zavarovanja določeni način določanja mesečnih osnov za obračun davka iz dejavnosti in dohodnine, začetek poslovanja, priloge k zahtevi za izvzem iz obveznega zavarovanja, izdaja odločbe o izvzemu iz obveznega zavarovanja s strani Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in pravno učinkovanje te odločbe.

4.3 Prostovoljna vključitev v obvezno zavarovanje

Prostovoljna vključitev v obvezno zavarovanje ni svobodna v tem smislu, da bi se lahko katerakoli oseba, kadarkoli bi to želela, obvezno zavarovala. Tako zavarovanje je mogoče le v taksativno naštetih primerih v 34. členu ZPIZ-1 in pod pogoji, ki izhajajo iz navedene določbe (Kuhelj 2000).

Splošna pogoja za prostovoljno vključitev v pokojninsko in invalidsko zavarovanje sta državljanstvo Republike Slovenije in najmanj 15 let starosti. V pokojninsko zavarovanje se lahko vključijo le tisti, ki ne opravljajo dejavnosti, na podlagi katere bi se morali obvezno zavarovati.

Osebe, ki opravljajo samostojno kmetijsko dejavnost na kmetiji, katere katastrski ali drug dohodek ne dosega cenzusa za vključitev v obvezno zavarovanje, ali pa je na njegovi kmetiji že kdo drug vključen v obvezno zavarovanje, se lahko prostovoljno

vključijo v zavarovanje, s tem, da morajo izkazati še zdravstveno sposobnost za opravljanje kmetijske dejavnosti z zdravniškim spričevalom službe medicine dela.

4.3.1 Zavarovanje za celoten obseg pravic

Prostovoljna vključitev v zavarovanje je možna za vse primere zavarovanja (omogoča torej enak obseg pravic kot obvezno zavarovanje kmetov po 16. členu ZPIZ-1), če zavarovanci plačujejo prispevke od osnove najmanj v višini polovice zneska najnižje pokojninske osnove.

4.3.2 Zavarovanje za ožji obseg pravic

Gre za možnost cenejšega zavarovanja, to je zavarovanja z nižjim prispevkom, pri katerem zavarovanci ne pridobijo vseh pravic iz obveznega zavarovanja. Zavarovanje za ožji obseg vključuje le pravico do starostne, invalidske, vdovske in družinske pokojnine, za slepo osebo in nepokretno osebo, pri kateri je zmožnost premikanja zmanjšana najmanj za 70 %, pa tudi pravico do dodatka za pomoč in postrežbo.

Za tako obliko zavarovanja se lahko odločijo vse osebe, ki se smejo prostovoljno vključiti v obvezno zavarovanje. Minimalna zavarovalna osnova je enaka vsakokratnemu znesku zjamčene plače.

Tabela 4.4 Pregled zavarovalnih osnov za zavarovance, ki so prostovoljno vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje

(odstavek) - alineja	Status zavarovanca po 34. členu ZPIZ-1	Obseg zavarovanja	Osnova za plačevanje prispevkov	Vrsta prispevka in zavezanec za			Skupna stopnja prispevka
				Prispevek zavarovanca (15,5 %)	Prispevek delodajalca (8,85 %)	plačilo	
(1) – 1	Osebe na neplačanem dopustu	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 2	Osebe med suspenzom pogodbe o zaposlitvi	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 3	Osebe na dodiplomskem šolanju	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 4	Osebe na služenju vojaškega roka	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 5	Osebe, ki skrbijo za otroka do 7 let ali za invalidno osebo	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 6	Osebe, ki opravljajo samostojno kmetijsko dejavnost	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	Republika Slovenija	15,5 %
(1) – 7	Brezposelne osebe, vpisane v evidenco ZRZS	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec (lahko tudi ZRSZ)	24,35 % (15,5 %)
(1) – 8	Osebe, ki bivajo v tujini kot zakonci delavcev, poslanih na delo v tujino	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 9	Invalidi v varstvenih delavnicah	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obdobju od 1. 1. 2000 dalje

Nadaljevanje tabele 4.4

(odstavek) – alineja	Status zavarovanca po 34. členu ZPIZ-1	Obseg zavarovanja	Osnova za plačevanje prispevkov	Vrsta prispevka in zavezanec za plačilo		Skupna stopnja prispevka
				Prispevek zavarovanca (15,5 %)	Prispevek delodajalca (8,85 %)	
(1) – 10	Osebe na strokovnem izpopolnjevanju po prenehanju obveznega zavarovanja	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(1) – 11	Zaposleni s skrajšanim delovnim časom do polnega delovnega časa	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %
(3)	Oseba, ki se vključi v zavarovanje v šestih mesecih po prenehanju obveznega zavarovanja	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovancev	zavarovanec	24,35 %
(4)	Tujci, če je tako določeno z mednarodnim sporazumom	ožji širši	najmanj ZP 60 % PP	zavarovanec	zavarovanec	24,35 %

Opomba: ZP – zajamčena plača; PP – povprečna plača za predzadnji mesec pred mesecem, v katerem se določa zavarovalna osnova.

Vir: DURS b. l.

4.3.3 Vpliv zavarovanja za ožji obseg pravic

Zavarovancu oziroma prejemniku pokojnine se določi pripadajočo pravico iz obveznega zavarovanja glede na pretežnost posamezne od možnih oblik obveznega zavarovanja. Če je bil pretežni del obdobja, prebitega v obveznem zavarovanju, vključen v zavarovanje za celoten obseg pravic, mu gredo vse pravice iz obveznega zavarovanja, v nasprotnem primeru pa le pravice za ožji obseg zavarovanja.

Izbrana zavarovalna osnova, od katere je zavarovanec plačeval prispevke za obvezno zavarovanje, ima povsem enak značaj kot plača, zato lahko tudi neposredno vpliva na višino pokojninske osnove, od katere se zavarovancu ob uveljavitvi odmeri pripadajočo pokojnino oziroma nadomestilo iz invalidskega zavarovanja. Vpliv je lahko pozitiven, pa tudi negativen, odvisno od njene višine.

Posebej velja opozoriti na to, da zavarovanec, ki je bil pretežni del obdobja, prebitega v obveznem zavarovanju, vključen v zavarovanje za ožji obseg pravic, nima pravice do odmere pokojnine od najnižje pokojninske osnove, pa tudi ne pravice do varstvenega dodatka.

Če se zavarovanec zavaruje od osnove, ki je nižja od bruto zneska najnižje pokojninske osnove, vendar znaša najmanj toliko kot znesek zjamčene plače, velja zanj le zavarovanje za ožji obseg pravic. Zavarovanje za ožji obseg pravic je definirano v 8. členu ZPIZ-1 kot zavarovanje izključno za pridobitev pravice do starostne, invalidske, vdovske ali družinske pokojnine ter za pridobitev pravice do dodatka za pomoč in postrežbo v primeru slepote.

10. člen ZPIZ-1C, ki spreminja 34. člen ZPIZ-1, je ožji obseg pravic definiral na tak način, da je določil, katerih pravic ne more uveljaviti zavarovanec oziroma upokojenec, ki je pretežni del skupnega obveznega zavarovanja do pridobitve pravice do pokojnine dosegel v zavarovanju za ožji obseg pravic. Ti zavarovanci torej nimajo pravice do delne pokojnine, do odmere pokojnine od najnižje pokojninske osnove, do odpravnine in oskrbnine, do varstvenega dodatka, do dodatka za pomoč in postrežbo, do invalidnine, do pravic za primer invalidnosti, razen do invalidske pokojnine in do dodatka za rekreacijo upokojencev. Ne glede na navedene omejitve pa je tudi temu zavarovancu zagotovljena starostna pokojnina v višini 35 % najnižje pokojninske osnove.

4.3.4 Določitev in obračun prispevkov

Prispevki se obračunavajo od osnove za plačilo prispevkov. Prispevne stopnje se določijo tako, da se s pričakovanimi prihodki od prispevkov, ob upoštevanju drugih prihodkov Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, pokrijejo pričakovani odhodki. Stopnje oz. višine prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje se

določajo z Zakonom o prispevkih za socialno varnost. Stopnja prispevka zavarovanca, ki se obračunava in plačuje od osnove v višini bruto plače ali zavarovalne osnove, znaša 15,5 %. Prispevek delodajalca, ki se tudi obračunava od osnove v višini bruto plače ali zavarovalne osnove, znaša 8,85 %. Zbirna prispevna stopnja je 24,35 %. *Kmetje plačujejo za pokojninsko in invalidsko zavarovanje samo prispevek po stopnji 15,5 % od osnove*, prispevek delodajalca po stopnji 8,85 % od osnove pa zanje plačuje Republika Slovenija iz državnega proračuna. To je urejeno na poseben način, saj se ti prispevki ne plačujejo sproti in neposredno Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, temveč ga Zavod naknadno povrne iz državnega proračuna.

Četrty člen Zakona o prispevkih za socialno varnost določa, da zavezanci – kmetje, člani kmečkih gospodarstev in druge osebe, ki v Republiki Sloveniji opravljajo kmetijsko dejavnost kot edini ali glavni poklic, plačujejo prispevek za obvezno pokojninsko zavarovanje od zavarovalne osnove, določene v skladu s predpisi o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, in sicer do 15. dne v mesecu za pretekli mesec. Če ti zavezanci ne plačajo prispevkov za socialno varnost v roku, določenem z zakoni, potem odmeri davčni organ prispevke za socialno varnost z odločbo. S spodnjo tabelo navajam dejanske zneske, ki jih morajo plačati zavarovanci, ki so prostovoljno vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje:

Tabela 4.5 Prispevki zavezancev, ki so prostovoljno vključeni v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje – oktober 2007

Osnova za obračun prispevkov	Znesek osnove (v EUR)	Stopnja prispevka	Odmerjeni prispevki za plačilo
<i>Ožji obseg pravic</i>			
Zajamčena plača	237,73	24,35 %	57,89
Zavarovanci – kmetje (manjši KD)	237,73	15,50 %	36,85
<i>Širši obseg pravic</i>			
60 % PP	383,82	24,35 %	93,46
60 % PP	767,64	24,35 %	196,92
Zavarovanci – kmetje (manjši KD)	383,82	15,50 %	59,49

Vir: DURS 2007.

4.3.5 Zmanjšanje ali odpis prispevkov

Primere odpisovanja in zmanjševanja prispevkov ureja Zakon o pogojih pod katerimi se kmetom zmanjšani ali odpisani prispevki štejejo za plačane. Odpišejo ali

znižajo se prispevki kmetom, ki so prizadeti zaradi toče, neurja, pozebe, poplave, suše, premikanja zemeljskih tal, požara, pogina živine, rastlinskih bolezni in škodljivcev. V navedenih primerih lahko pristojna izpostava Davčne uprave na podlagi podatkov o ocenjeni škodi zavarovancu zmanjša ali odpiše prispevke za pokojninsko zavarovanje s tem, da se obdobje na katero se to zmanjšanje ali odpis nanaša, zavarovancu šteje v zavarovalno dobo. Zmanjšane ali odpisane prispevke Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje poravnava Republika Slovenija iz proračuna. V letu 2006 je DURS tako 842 pravnim in fizičnim osebam odpisal 6.527,5 milijonov tolarjev dolga.

5 EMPIRIČNI DEL – PROUČITEV PRAKTIČNEGA PRIMERA

Primer 1

Veliko problemov je v praksi povzročila določba 3. odstavka 156. člena ZPIZ-1, ki govori, da pridobi kmet pravico do pokojnine le, če poleg drugih zakonsko določenih pogojev kmetijo tudi odda, jo proda ali da v dolgoročni najem. Za posamezne kmete je tovrstna potreba po "odtujitvi" kmetije predstavljala velike težave, tako s psihološkega, socialnega kakor tudi z operativnega vidika. Nastali problem je zakonodajalec rešil v spremembi Zakona – ZPIZ 1C, z dne 28. 12. 2001, ko je začetek uporabe določbe tega člena preložil do 1. 1. 2014. Tako še ta problematika zmeraj ni zaključena, v obdobju do leta 2014 pa opravljanje kmetijske dejavnosti ne vpliva na pridobitev oziroma uživanje pokojnine.

Ker trajanje zavarovanja za kmete ni posebej opredeljeno v zakonu, lahko začetek in konec zavarovanja povzamemo iz drugih določb zakona:

- zavarovanje se začne, ko so kumulativno izpolnjeni pogoji, opredeljeni v 16. členu, in
- preneha, ko ni izpolnjen eden izmed pogojev iz 16. člena (izpolnjevanje pogojev za zavarovanje v skladu s 25. členom, izguba zdravstvene sposobnosti, nedoseganje predpisane višine katastrskega ali drugega dohodka, prenehanje opravljanja kmetijske dejavnosti).

Če kmet – zavezanec za plačevanje davka iz kmetijske dejavnosti izpolnjuje pogoje zdravstvene sposobnosti in višine katastrskega dohodka ali drugega dohodka ter ne izpolnjuje pogoja iz 25. člena, lahko preneha opravljati kmetijsko dejavnost in se odjavi iz zavarovanja *le*, če se izpelje postopek oddaje ali prodaje kmetije oziroma oddaje kmetije v zakup.

Podrobnejši pogoji za predajo kmetije so določeni z Odredbo o pogojih za pridobitev pravic do pokojnine (Ur. l. RS, št. 67/2000), ki je začela veljati dne 5. 8. 2000. Odredba velja za zavarovance, ki so po 16. členu ZPIZ zavarovani kot kmetje. To pa so tako kmetje, zavezanci za plačevanje davka iz kmetijske dejavnosti, kakor tudi člani kmečkega gospodarstva. Iz predaje,²⁹ prodaje oziroma oddaje v najem³⁰ (zakup) so

---

²⁹Predajo kmetije prevzemniku (3. člen) oziroma prodajo kmetije (4. člen) dokazuje zavarovanec z zemljiškoknjžnim izpiskom ali s predlogom za vpis v zemljiško knjigo. Kot datum predaje oz. prodaje se upošteva datum vložitve predloga za vpis v zemljiško knjigo pri pristojnem sodišču (štampljka sodišča).

³⁰Oddajo kmetije v zakup (5. člen) dokazuje zavarovanec s pri notarju overjeno zakupno pogodbo, ozirom s predlogom za vpis zakupnega razmerja v zemljiško knjigo.

izvzeta zemljišča, ki so v solastnini, ne glede na obseg solastništva. Kmetu, ki je ob upokojitvi oz. odjavi iz zavarovanja solastnik kmetije, torej zemljišč, ki jih ima v solastnini z drugimi, ni treba predati. V kolikor pa je hkrati tudi izključni lastnik posameznih zemljišč, je omenjena zemljišča dolžan predati, prodati ali oddati v najem, razen če gre za takšno površino, ki si jo lahko ob prodaji ali oddaji v zakup zadrži za lastne potrebe (do 1 ha primerljive kmetijske površine – 4. odstavek 2. člena odredbe).

Pred veljavnostjo odredbe (torej od 1. 1. 2000 do 4. 8. 2000) se je za pridobitev pravice do pokojnine ugotavljal pogoj predaje kmetije izključno po določbi 3. odstavka 156. člena zakona, torej ne glede na solastnino kmetije, saj je bila ta šele z odredbo izključena iz pogoja predaje kmetije.

Zavarovanec se prosto odloča za enega izmed pravnih poslov, na podlagi katerega bo oddal kmetijo. V kolikor mu na primer zakup ne uspe, mu naknadno ni treba kmetije ponuditi v prodajo ali jo oddati prevzemniku osebi, ki je uživalec pokojnine. Za predajo kmetije v smislu odredbe se ne šteje predaja osebi, ki je uživalec pokojnine.

Sčasoma se je ob reševanju primerov na osnovi mnenja Ministrstva za gozdarstvo in prehrano izoblikovala praksa, da v primeru sklenitve pogodbe o preživljanju, na podlagi katere pride do predaje kmetije šele ob smrti kmeta, šteje, da je pogoj predaje kmetije po tretjem odstavku 156. člena zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju izpolnjen.

Tudi priznanje pravice do invalidske pokojnine kmetu, zavarovancu iz 16. člena, je pogojeno s predajo kmetije (od prvega naslednjega dne po predaji kmetije).

Primer 2

V praksi se pojavlja vprašanje, kako postopati pri spremembi prijave v zavarovanje člana kmečkega gospodarstva po smrti nosilca kmetijske dejavnosti.

V obravnavanem primeru je bil član kmečkega gospodarstva od 1. 10. 1992 dalje obvezno zavarovan po 16. členu ZPIZ-1, s podlago zavarovanja 52, nosilec kmetije pa je umrl 9. 11. 1999, postopek o dedovanju je tekel cela štiri leta, kmetija pa ni dosegala predpisanega katastrskega dohodka.

V tem primeru se z naslednjim dnem po smrti nosilca kmetije, ker kmetija ne dosega predpisanega dohodka, ki je podlaga za vključitev v obvezno zavarovanje, za člana in vse ostale osebe kmečkega gospodarstva na novo presojuje pogoji. V konkretnem primeru to pomeni, da član od tega dne dalje ne izpolnjuje več pogojev za obvezno zavarovanje in se lahko prostovoljno vključi v zavarovanje po 6. alineji 1. odstavka 34. člena zakona.

Od smrti nosilca do sklepa o dedovanju je preživel dosednji član kmečkega gospodarstva, ki je nadaljeval z opravljanjem kmetijske dejavnosti, postal uživalec

kmetijskega zemljišča in kot tak v vmesnem obdobju izpolnjeval pogoje za status kmeta nosilca. Uživanje kmetijskega zemljišča lahko nastane s soglasjem vseh dedičev ali z dejansko uporabo kmetijskega zemljišča, ne glede na to, da spremembe v katastrskem operatu niso tekoče. Če uporablja zemljišče kdo, ki ni vpisan v zemljiškem katastru kot njegov lastnik, imetnik pravice uporabe ali uživalec in tudi ni zakupnik, lahko davčni organ odmeri davek iz kmetijstva tudi uporabniku zemljišča. Davčni organ obračunava davke na kmetijo in prispevke za zavarovane družinske člane kmečkega gospodarstva tudi po smrti nosilca na ime umrlega nosilca. Do konca zapuščinskega postopka v katastrskem operatu pri Geodetskem zavodu in v zemljiški knjigi ni vpisana nobena druga oseba kot uživalec ali posestnik kmetije. Šele po koncu zapuščinskega postopka so spremembe po sklepu sodišča sporočene Geodetski upravi in Davčni upravi RS. Do vpisa sprememb davčni organ obvestilo o obračunu oziroma odločbo o odmeri davka vroča uporabniku zemljišča. Če član kmečkega gospodarstva tudi po smrti nosilca opravlja kmetijsko dejavnost, to lahko dokazuje s stalnim prebivališčem na kmetiji. S tem tudi dokazuje uživanje oziroma rabo kmetijskega zemljišča do konca zapuščinskega postopka, ne glede na razdelitev zapuščine med dediče, razen če mu drugi bodoči dediči izrecno pisno prepovedo uživanje oz. uporabo kmetijskega zemljišča. Za zavarovanje člana kmečkega gospodarstva v obdobju od smrti nosilca do zaključka zapuščinskega postopka je pomembno, da je v tem obdobju užival oziroma uporabljal kmetijsko zemljišče za opravljanje kmetijske dejavnosti v vlogi nosilca. S tem je prenesena lastninska pravica in podana domneva posesti. Podani so torej pogoji za zavarovanje novega nosilca, če ta kmetijsko dejavnost še opravlja, od prvega naslednjega dne po smrti prejšnjega nosilca.

Ko so po sklepu sodišča znani dedni deleži, je za vsakega od dedičev znana višina katastrskega dohodka in tedaj se ponovno presoja, ali vsak od njih izpolnjuje pogoje za zavarovanje po 16. členu ZPIZ-1.

Če je bil član kmečkega gospodarstva do smrti nosilca pokojninsko in invalidsko zavarovan, po tem odjaven iz zavarovanja po uradni dolžnosti, prispevki pa so bili tudi po odjavi plačani, se šteje, kot da bi obvezno zavarovanje še trajalo. Takrat se prijavo v zavarovanje vloži od prvega naslednjega dne po smrti nosilca. Če je izpolnjen pogoj višine katastrskega dohodka na kmetiji, se novega nosilca zavaruje po 16. členu, če pa ta pogoj ni izpolnjen, se ga prijavi v prostovoljno zavarovanje po 34. členu. V danem primeru obvezno zavarovanje člana kmečkega gospodarstva po smrti nosilca ni bilo prekinjeno, vendar pa ta ni izpolnjeval pogoja katastrskega dohodka, zato se s prvim naslednjim dnem po smrti nosilca obvezno zavarovanje spremeni v prostovoljno. Ker je bila ves čas po smrti nosilca odprta prijava v zavarovanje člana kmečkega gospodarstva s podlago 52 in redno plačani prispevki, se predpostavi, da je zavarovanec želel biti zavarovan in se ta volja nanaša tudi na prostovoljno zavarovanje po 34. členu tega

Empirični del

zakona s prvim naslednjim dnem po smrti nosilca kmetijske dejavnosti. V takem primeru se predpostavi, da je član kmetije, na kateri še ni vpisan v zemljiškem katastru kot lastnik (do sklepa o dedovanju), uživalec zemljišča in s tem pri davčnem organu zavezanec za davek od dohodka iz kmetijstva.

6 ZAKLJUČEK

Sodobna socialna država določa na podlagi ustreznih norm ali političnih programov sisteme socialne varnosti za obdobja, ko posameznik ni pridobitno sposoben zaradi brezposelnosti, bolezni, materinstva, invalidnosti in starosti. Med vsemi sistemi pa je sistem varstva ostarelih oseb politično, ekonomsko in socialno vedno pomembnejši, ker se povečuje delež starejših prebivalcev.

V primerjavi s sistemi pokojninskega zavarovanja v drugih državah je razvidno, da sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji pokriva širši spekter, tako po krogu vključenih oseb kot tudi v zavarovalnih primerih, ki poleg starosti pokrivajo tudi invalidnost zaradi poškodbe na delu in poklicnih bolezni ter zaradi drugih vzrokov, telesno okvaro ter potrebo po stalni pomoči in negi druge osebe. Izrazita je tudi vzajemnost in solidarnost zavarovancev ter socialna komponenta. Ta se kaže v obsežnem sistemu ukrepov za zagotavljanje socialne varnosti upokojencev s krajšo zavarovalno dobo, ki so v času aktivnega zavarovanja plačevali prispevke od nizkih osnov, priznavanju obdobj brez plačila prispevka v pokojninsko dobo, širokemu krogu upravičencev do družinskih pokojnin, in v drugih pravicah, ki se odmerjajo ne glede na dejanske prispevke. V enotnem sistemu se prikazujejo tudi pravice, priznane in odmerjene po posebnih predpisih. Zaradi navedenega pokriva pokojninsko in invalidsko zavarovanje v Republiki Sloveniji več tveganj za zavarovanje kot v drugih državah.

Za kmete kot samozaposlene osebe, ki so v Sloveniji vključeni v enoten sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, veljajo določene posebnosti. Ko sem proučevala razvoj pravic kmetov skozi obdobja, sem med drugim ugotovila, da so pravice kmetov dosegle zelo visoko raven in so primerljive z pravicami delavcev. Pripomniti je treba, da je ravno pri tej kategoriji zavarovancev bila vseskozi uvedena solidarnost združenega dela in države pri financiranju, saj kmetje iz lastnih prispevkov nikakor ne bi mogli zagotavljati tako visoko raven pravic, kot jo imajo danes. Če pogledamo na začetek, leta 1972, ko se je uvajalo prostovoljno zavarovanje oz. starostno zavarovanje kmetov, je bila udeležba združenega dela najprej 50 %, nato se je povečala na 70 %, ravno z namenom, da bi kasneje prišlo do vključitve kmečkega zavarovanja v enoten sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja in da bi se okrepila ekonomska sposobnost kmetov ter zagotovile predpisane pravice. Sprememba zakonodaje v letu 1983 je kmetom, ki so z zadrugami sklenili pogodbe o trajnem sodelovanju, poleg drugih ugodnosti, ki so jih imeli po tem zakonu, omogočila, da jim ni bilo treba samim zagotoviti celotnega prispevka za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, temveč jim je del sredstev zagotovila organizacija združenih kmetov in druge organizacije delovnih ljudi. Poleg tega je zakonodaja združenim kmetom nudila višjo raven pravic kot individualnim. V tem obdobju je bil kmetom omogočen dokup

Zaključek

časa opravljanja kmetijske dejavnosti pod zelo ugodnimi pogoji, vštete časa prebitega v starostnem zavarovanju kmetov v zavarovalno dobo (za čas od 1. 1. 1972 do 1983), za katerega so bili plačani minimalni prispevki in to ne le lastnikom temveč tudi solastnikom in še vštete omenjenega obdobja v zavarovalno dobo prevzemnikom kmečkega gospodarstva brez plačila prispevkov. Pomembna je tudi odmera pravice glede na status ob upokojitvi. Zaradi omenjenih ugodnosti, ki so jih imeli v tem obdobju kmetje, se je zelo veliko število kmetov upokojilo, in to pod zelo ugodnimi pogoji, na drugi strani pa se je število kmečkih zavarovancev ob spremembi zakonodaje v letu 1992 zmanjšalo, saj so se kmetje množično odjavljali iz zavarovanja. Odjavljali so se kmetje, ki so izpolnili pogoje za uveljavitev pravic iz zavarovanja, razen pogoja starosti. Tako so čakali na izpolnitev starosti, ne da bi jim bilo treba v tem času plačevati prispevke, ob dopolnitvi potrebne starosti pa so uveljavili pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. In nenazadnje je treba povedati, da edino kmetje za pokojninsko in invalidsko zavarovanje plačujejo le prispevek v višini 15,5 % od osnove, vse ostale kategorije zavarovancev pa poleg tega tudi prispevek v 8,85 % od osnove. Če omenim še ugodnost, ki jo imajo danes kmetje, ki ne dosegajo predpisanega cenzusa katastrskega dohodka za vključitev v obvezno zavarovanje in so zato zavarovani po 34. členu ZPIZ-1. S tem jim je dana možnost izbire, da se zavarujejo za ožji ali širši obseg pravic in si lahko sami izberejo osnovo, edini od kategorij zavarovancev, ki so prostovoljno prijavljeni v zavarovanje pa plačujejo prispevke v višini 15,5 % od ZP oz. polovice 60 % PP, poleg tega pa jim je bila z letom 2004 dana možnost, da lahko plačujejo prispevke še za prispevek za starševsko varstvo, zdravstveno varstvo in povračilo potnih stroškov, za nadomestila, pogrebno in posmrtnino in za poškodbe pri delu ter poklicne bolezni. Iz navedenega izhaja, da jim pripadajo vse pravice iz socialnega zavarovanja tako kot kmetom, ki so obvezno zavarovani po 16. členu ZPIZ-1, in tako kot delavcem v delovnem razmerju. V praksi to pomeni, da je to zavarovanje najcenejše, pravice pa so enake, zato se povečuje vključevanje v omenjeno zavarovanje.

LITERATURA

- Belopavlovič, Nataša in drugi. 2000. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem*. Ljubljana: GV Založba.
- Bubnov-Škoberne, Anjuta. 1999a. *Pravo socialne varnosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta.
- Bubnov-Škoberne, Anjuta. 1999b. Socialni, zaposlovalni in pravni vidiki obsega socialne varnosti. *Zbornik znanstvenih razprav* 59: 5–25.
- Cvetko, Aleksej. 2000. *Pravice iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja po novem zakonu*. Ljubljana: Bonex.
- Godler, Maja. 1983. *Komentar k Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.
- Kalčič, Miran. 1996. *Socialna varnost: zbirka predpisov z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Zavod republike Slovenije za varstvo pri delu Ljubljana.
- Kuhelj, Jože. 1987. *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje oseb, ki samostojno opravljajo poklicno ali gospodarsko dejavnost*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.
- Kuhelj, Jože. 1992. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list RS.
- Kuhelj, Jože. 2000. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju z uvodnimi pojasnili in s stvarnim kazalom Jožeta Kuhlja*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Majcen, Boris. 2005. Analiza prihodnjih trendov slovenskega pokojninskega sistema z dinamičnim modelom splošnega ravnovesja. *IB revija*. 39 (3): 54–70.
- Prijatelj, Janez. 1998. *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 1998: zakon z uvodnimi pojasnili in komentarji*. Ljubljana: Center marketing international.
- Prijatelj, Janez. 2000. *Pokojninsko in invalidsko zavarovanje 2000: zakon z uvodnimi pojasnili in komentarji*. Ljubljana: Center marketing international.
- Stanovnik, Tine, Nataša Kump in Mitja Čok. 2006. The gender dimensions of social security reform in Slovenia. V *The gender dimensions of social security reform. Vol. 2: Case studies from Romania and Slovenia*, 93–172. Budapest : International Labour Office
- Svete, Peter. 1983. *Komentar k zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.
- Štrovs, Marko. 1992. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Štrovs, Marko. 2000. *Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju s komentarjem*. Lesce: Oziris.
- Tominšek, Anka. 1976. *Uvodni komentar k Zakonu o starostnem zavarovanju kmetov*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.

Vodovnik, Zvone. 2004. *Poglavja iz delovnega in socialnega prava*. Ljubljana: Visoka upravna šola.

PRAVNI VIRI

Odredba o določitvi najnižjega dohodka kmečkega gospodarstva, ki je podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje. *Uradni list RS*, št. 11/2003.

Odredba o pogojih za pridobitev pravic do pokojnine. *Uradni list RS*, št. 67/2000.

Pravilnik o metodologiji za upoštevanje dohodka iz kmetijske dejavnosti za pridobitev pravice do denarne socialne pomoči in denarne pomoči. *Uradni list RS*, št. 31/2001.

Statut Skupnosti za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. *Uradni list SRS*, št. 40/83, 10/86, 43/89.

Ustava Republike Slovenije. *Uradni list RS*, št. 33/91, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 68/2006.

Zakon o delovnih razmerjih. *Uradni list RS*, št. 42/2002, 103/2007.

Zakon o matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. *Uradni list RS*, št. 81/2000, 111/2007.

Zakon o načinu poravnave dospelih neplačanih obveznih dajatev. *Uradni list RS*, št. 1/2000.

Zakon o pogojih, pod katerimi se kmetom zmanjšani ali odpisani prispevki štejejo za plačane. *Uradni list RS*, št. 48/1992, 21/1995.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1). *Uradni list RS*, št. 106/99, 72/2000, 124/2000, 109/2001, 108/02, 135/03, 72/05, 69/2006.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, *Uradni list RS*, št. 12/92, 5/94, 7/96, 54/98.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. *Uradni list SRS*, št. 32/72.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. *Uradni list SRS*, št. 27/83, 21/87, 48/87, 27/89 in *Uradni list RS*, št. 14/90, 30/90, 44/90, 10/91.

Zakon o prispevkih za socialno varnost. *Uradni list RS*, št. 5/1996, 34/1996, 3/1998, 81/2000, 97/2001.

Zakon o starostnem zavarovanju kmetov. *Uradni list SRS*, št. 13/72.

Zakon o temeljnih pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. *Uradni list SFRJ*, št. 23/82, 77/82, 75/85, 8/87, 87/89, 44/90.

Zakon o združevanju kmetov. *Uradni list SRS*, št. 1/79.

Zakonom o preživninskem varstvu kmetov. *Uradni list SRS*, št. 1/79.

DRUGI VIRI

- DURS – Davčna uprava Republike Slovenije. 2007. *Osnove za plačilo ter zneski prispevkov za socialno varnost*. [Http://www.durs.gov.si/si/prispevki_za_socialno_varnost/prostovoljna_vkljucitev_v_obvezno_pokojninsko_in_invalidsko_zavarovan_je_pojasnila/osnove_za_placilo_ter_zneski_prispevkov_za_socialno_varnost/](http://www.durs.gov.si/si/prispevki_za_socialno_varnost/prostovoljna_vkljucitev_v_obvezno_pokojninsko_in_invalidsko_zavarovan_je_pojasnila/osnove_za_placilo_ter_zneski_prispevkov_za_socialno_varnost/) (19. 11. 2007).
- DURS. B. 1. *Prostovoljna vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje - pojasnila*. [Http://www.durs.gov.si/si/prispevki_za_socialno_varnost/prostovoljna_vkljucitev_v_obvezno_pokojninsko_in_invalidsko_zavarovanje_pojasnila](http://www.durs.gov.si/si/prispevki_za_socialno_varnost/prostovoljna_vkljucitev_v_obvezno_pokojninsko_in_invalidsko_zavarovanje_pojasnila) (19. 11. 2007).
- SURS – Statistični urad RS. 2007. *Izdatki in viri financiranja programov socialne zaščite, Slovenija, 2005 – začasni podatki*. [Http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1215](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1215) (6. 12 2007). ZPIZ – Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. 2007. *Letno poročilo Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje 2006*. Poslovni dokumenti, ZPIZ.
- ZPIZ – Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje. B.1. Zavarovanci pokojninskega in invalidskega zavarovanja. [Http://www.zpiz.si/src/predstavitev/zavarovanci.htm](http://www.zpiz.si/src/predstavitev/zavarovanci.htm) (13. 8. 2007).
- ZZZS – Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije. 2006. *Poslovno poročilo ZZZS 2000–2005*. Poslovni dokumenti, ZZZS.
- ZZZS – Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije. 2007. *Poslovno poročilo ZZZS 2006*. Poslovni dokumenti, ZZZS.
- ZZZS – Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije. 2007a. *Prispevki – informativni izračuni*. Interna okrožnica, ZZZS.

